

SOCIALNI POLOŽAJ POSAMEZNIKOV V PRESOJI EVROPSKEGA SODIŠČA ZA ČLOVEKOVE PRAVICE

MARKO BOŠNJAK, ANA VILFAN VOSPERNIK

Evropsko sodišče za človekove pravice, Strasbourg, Francija
marko.bosnjak@echr.coe.int, ana.vilfan-vospersnik@echr.coe.int

Sinopsis Članek predstavlja razvoj presoje Evropskega sodišča za človekove pravice («ESČP») na področju socialnih pravic, s predstavtivijo izbranih sodnih odločitev. Evropska konvencija o človekovih pravicah in njeni Protokoli tradicionalno varujejo državljanske in politične pravice ter socialnih pravic izrecno ne omenjajo. Od sodbe *Airey proti Irski* pa je ESČP, z uporabo interpretativnih metod in tehnik (predvsem načela učinkovite interpretacije, evolutivne razlage, negativnih in pozitivnih obveznosti države, evropskega soglasja in vpetosti Konvencije v mednarodno pravo), postopoma širilo obseg varovanja socialnih pravic. Do precejšnjega razvoja je prišlo skozi presojo ESČP, predvsem v okviru 2. člena (*Nitecki proti Poljski* in *Panaiteescu proti Romuniji*), 3. člena (*Pančenko proti Latviji*, *Larioshina proti Rusiji* in *Budina proti Rusiji*), 6. člena (*Feldbrugge proti Nizozemski*, *Deumeland proti Nemčiji*, ter *Schuler-Zraggen proti Švici*), 8. člena (*Lakatus proti Švici* ter *Hudorović in drugi proti Sloveniji*) ter 1. člena Prvega Protokola (*Stec in drugi proti Združenemu kraljestvu*, *Bélané Nagy proti Madžarski*, in *Fábián proti Madžarski*), obravnavanimi samostojno ali skupaj s prepovedjo diskriminacije po 14. členu Konvencije (*Konstanin Markin proti Rusiji*, *Andrle proti Češki republiki*, *Gaygusuz proti Avstriji*, *Koua Poirrez proti Franciji* in *Andrejeva proti Latviji*).

Ključne besede:

Evropsko sodišče za človekove pravice, Evropska konvencija za človekove pravice, socialne pravice, sodna presoja, interpretacija, socialni položaj pritožnikov, prekršna, revščina, socialnovarstveni zahtevki

SOCIAL SITUATION OF INDIVIDUALS IN THE CASE LAW OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

MARKO BOŠNJAK, ANA VILFAN VOSPERNIK

European Court of Human Rights, Strasbourg, France
marko.bosnjak@echr.coe.int, ana.vilfan-vospersnik@echr.coe.int

Abstract The article presents the development of the jurisprudence of the European Court of Human Rights (“ECHR”) in the field of social rights with the presentation of selected court decisions. The European Convention on Human Rights and its Protocols traditionally protect civil and political rights and do not expressly mention social rights. Since the judgement *Airey v. Ireland*, the ECHR has been gradually extending the scope of protection of social rights by using interpretative methods and techniques (especially the principle of effective interpretation, evolutive interpretation, negative and positive obligations of the State, European consensus and integration of the Convention in international law). Significant developments have occurred through the ECHR case law, especially under Article 2 (*Nitecki v. Poland* and *Panaiteescu v. Romania*), Article 3 (*Pančenko v. Latvia*, *Larioshina v. Russia* and *Budina v. Russia*), Article 6 (*Feldbrugge v. the Netherlands*, *Deumeland v. Germany*, and *Schuler-Zgraggen v. Switzerland*), Article 8 (*Lakatus v. Switzerland* and *Hudorovič and others v. Slovenia*) and Article 1 of the First Protocol (*Stec and others v. the United Kingdom*, *Béláné Nagy v. Hungary*, and *Fábián v. Hungary*), taken alone or with the prohibition of discrimination under Article 14 (*Konstanin Markin v. Russia*, *Andrle v. the Czech Republic*, *Gaygusuz v. Austria*, *Koua Poirrez v. France*, and *Andrejeva v. Latvia*).

Keywords:

European Court of
Human Rights,
European
Convention on
Human Rights,
social rights,
case law,
interpretation,
social situation of
applicants,
precariousness,
poverty,
social-security
claims

1 Uvod

Evropska konvencija o človekovih pravicah (v nadaljevanju Konvencija) je eden izmed ključnih mednarodnopravnih instrumentov s področja varstva človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Sprejeta je bila leta 1950 in vsebuje katalog temeljnih človekovih pravic in svoboščin (od 2. do 14. člena), ki ga dopolnjuje šest vsebinskih Protokolov. Poseben pomen Konvencije je (med drugim) v tem, da ustanavlja Evropsko sodišče za človekove pravice (v nadaljevanju ESČP), ki od leta 1998 zaseda stalno, in na katerega se lahko ob pogoju izčrpanosti pravnih sredstev na nacionalni ravni obrne vsakdo, ki meni, da mu je katera izmed držav pogodbenic kršila kakšno izmed pravic ali svoboščin, ki jih zagotavlja Konvencija. Če je pritožba utemeljena, ESČP ugotovi kršitev pravice, državi pa lahko naloži plačilo pravičnega zadoščenja po 41. členu Konvencije, lahko pa tudi druge ukrepe, se katerimi naj odpravi posledice kršitve in prepreči njen nastanek ali ponovitve. Odločitve ESČP so obvezne. Slovenija je Konvencijo ratificirala leta 1994.¹ Skladno z 8. členom Ustave se konvencijske določbe v slovenskem pravnem redu uporabljajo neposredno.

V splošnem šteje, da Konvencija varuje predvsem državljanske in politične pravice. Njen katalog je primeroma pretežno skladen s tistim, ki ga zagotavlja Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah Organizacije združenih narodov². Tako je načeloma veljalo, da socialnih, ekonomskih in kulturnih pravic ne zagotavlja. Tem je v okviru Sveta Evrope namenjena Evropska socialna listina (v nadaljevanju ESL) iz leta 1961, spremenjena leta 1996.³ Tudi ta instrument je Slovenija podpisala in ratificirala. ESL natančneje opredeljuje nekatere ekonomske in socialne pravice, vključno s pravico do socialnega varstva, sindikalno svobodo, prepovedjo prisilnega dela in diskriminacije, pravico do zdravja, do stanovanja, do varstva pred revščino in socialno izključenostjo itd. Nadzorni organ ESL je Evropski odbor za socialne pravice, ki preverja spoštovanje ESL preko letnih poročil, predviden pa je tudi postopek kolektivne pritožbe. Oba mednarodna pravna instrumenta Sveta Evrope – Konvencija in ESL – sta komplementarna.

¹ Uradni list RS – mednarodne pogodbe, št. 7/94.

² Ta v Sloveniji velja na podlagi Akta o notifikaciji nasledstva glede konvencij Organizacije Združenih narodov in konvencij, sprejetih v okviru Mednarodne agencije za atomsko energijo, Uradni list RS – mednarodne pogodbe, št. 9/92.

³ Uradni list RS – mednarodne pogodbe, št. 7/99.

Sprva na videz jasna ločnica med državljanskimi in političnimi pravicami na eni strani ter socialnimi pravicami na drugi, pa se je skozi čas izkazala za manj čvrsto⁴. Razlog za takšen razvoj so predvsem interpretativne metode in tehnike, ki jih pri svojem delovanju uporablja ESČP. Pri tem je treba izpostaviti predvsem načelo učinkovite interpretacije, ki pomeni, da je Konvencijo treba razlagati tako, da so pravice, ki jih zagotavlja, praktične in učinkovite, ne pa teoretične in iluzorne.

Načelo učinkovite interpretacije je mogoče prvič zaslediti v zadevi *Golder proti Združenemu kraljestvu*, 1975.⁵ V njej je ESČP »izvedlo« pravico do dostopa do sodišča iz 6. člena Konvencije, ki zagotavlja pravico do poštenega sojenja, s sklicevanjem na preambulo, iz katere izhaja kontekst skupne evropske dediščine političnih tradicij, idealov, svobode in vladavine prava. Prav ti naj bi predstavljali predmet in namen Konvencije.

Nedolgo zatem je ESČP sprejelo sodbo še v eni nosilni zadevi, in sicer *Airey proti Irski*, 1979.⁶ Gre morda za prvo zadevo, kjer je ESČP pokazalo primerno občutljivost za pomen, ki ga ima socialni položaj posameznikov za uveljavljanje konvencijsko zagotovljenih človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Pritožnica je zatrjevala kršitev pravice do poštenega sojenja iz 6. člena Konvencije, saj si zaradi slabega gmotnega stanja sodnega varstva ni mogla privoščiti. ESČP je pritožnici ugodilo. Nadgradilo je stališče iz zgoraj navedene zadeve *Golder proti Združenemu kraljestvu*, namreč da je namen Konvencije zagotavljati pravice, ki niso teoretične in iluzorne, temveč praktične in učinkovite. Poudarilo je, da Konvencija sicer ureja pravice, ki so v bistvu državljanske in politične, vendar pa imajo mnoge med njimi socialne in ekonomske posledice. Samo dejstvo, da lahko razlaga Konvencije poseže v polje socialnih in ekonomskih pravic, ne more biti odločujoči dejavnik proti takšni razlagi. ESČP je poudarilo, da ni trdne ločnice, ki bi ločevala obe področji pravic.

Z načelom učinkovite interpretacije je povezano tudi načelo evolutivne razlage, katerega bistvo je, da se pomen konvencijskih izrazov prilagaja spreminjajočim se družbenim razmeram in ne »zamrzne« v določenem trenutku, npr. v tistem, ko je bila Konvencija sestavljena ali pa ko je z zadostnim številom ratifikacij pričela veljati.

⁴ Glej tudi Dunajsko deklaracijo, sprejeto na Svetovni konferenci o človekovih pravicah l. 1993, ki pravi, da so vse človekove pravice univerzalne, nedeljive, soodvisne in povezane. Dunajska deklaracija poudarja tudi, da predstavljata ekstremna revščina in socialna izključenost kršitev človeškega dostojanstva.

⁵ Zadeva št. 4451/70, sodba plenarnega Sodišča z dne 21. 2. 1975, Serija A št. 18.

⁶ Zadeva št. 6289/73, sodba z dne 9. 10. 1979, Serija A št. 41.

Presoja ESČP pogosto poudarja,⁷ da je Konvencija živ instrument (angl. *living instrument*), ki jo je treba razlagati v luči današnjih okoliščin.

Za področje socialnih in ekonomskih pravic so pomembni predvsem tisti učinki evolutivnega pristopa, ki so povzročili, da nekatere pravice, ki bi jih načeloma razumeli kot negativne (torej kot takšne, ki posameznika varujejo pred nedopustnimi posegi države vanje), vsebujejo tudi t.i. pozitivno razsežnost (Tulkens in De Schutter, 2013, str. 11),⁸ ki pomeni, da ima država pogodbenica različne obveznosti, ki jo zavezujejo k aktivnemu ravnanju zaradi zavarovanja posameznikovih pravic. Takšne pozitivne obveznosti so se razvile predvsem v okviru pravic, ki jih zagotavljajo 2., 3., 4. in 8. člen Konvencije (Lavrysen, 2015, str. 299). Kako se upravičenja iz polja varstva navedenih pravic prepletajo s socialnim položajem posameznikov, bo predstavljeno v nadaljevanju tega prispevka.

Med interpretativnimi pristopi, ki vplivajo na relevantnost socialnega položaja posameznikov v presoji ESČP, želita avtorja omeniti še načelo evropskega soglasja, vpetost Konvencije v mednarodno pravo ter načeli subsidiarnosti in proste presoje.

Morebitno evropsko soglasje (ki ga ESČP ugotavlja s pomočjo primerjalno pravnih analiz zakonodaje in prakse držav pogodbenic) o pomenu posamezne konvencijske pravice lahko kaže na potrebo, da jo na tak način razlaga tudi ESČP. Ker je bil razvoj glede socialnih in ekonomskih pravic v posameznih državah pogodbenicah Konvencije večinoma progresiven v smislu, da je katalog teh pravic širil in jih navezoval na tiste človekove pravice in temeljne svoboščine, ki jih priznava tudi Konvencija, so se s tem tudi odpirala vrata, da enako stori tudi ESČP. Slednje nadalje upošteva, da je Konvencija del mednarodnega prava. Drugi pravni instrumenti, med njimi tudi ESL, predstavljajo vir navdiha pri interpretativni razlagi Konvencije kot t. i. mehko pravo (angl. *soft law*) (Brezovar, 2021, str. 170).

Uvodni del želita avtorja skleniti z ugotovitvijo, da pravice s socialnega področja neposredno varujeta 4. člen (prepoved suženjstva in prisilnega dela) in 11. člen Konvencije (svoboda zbiranja in združevanja), ki ščiti tudi sindikalno svobodo. Posredno varstvo teh pravic pa se je skozi sodno prakso razvilo tudi po 2. členu (pravica do življenja), 3. členu (prepoved mučenja), 6. členu (pravica do poštenega

⁷ Prvič tako v zadevi *Tyrrer proti Združenemu kraljestvu*, sodba z dne 25. 4. 1978, Serija A št. 26.

⁸ Tulkens, Françoise, nekdanja sodnica ESČP.

sojenja), 8. členu (pravica do spoštovanja zasebnega in družinskega življenja), ter predvsem po 1. členu Prvega Protokola h Konvenciji (varstvo premoženja). Ključnega pomena je 14. člen (prepoved diskriminacije), ki se uporablja v povezavi z vsebinskimi pravicami. Za zagotavljanje dejanskega varstva pravic pa je nepogrešljiv tudi 13. člen (pravica do učinkovitega pravnega varstva).

Načeloma pa se lahko socialni položaj pritožnikov upošteva pri odločanju o spoštovanju praktično vseh pravic in svoboščin, ki jih Konvencija varuje, še posebej pri presojanju sorazmernosti posega v pritožnikove pravice (tehtanje nasprotujočih si interesov, višina globe oziroma kazni, plačilo odškodnine ipd.), kjer sodna praksa to narekuje. Utemeljeno je mogoče ugotoviti, da je socialna razsežnost prisotna v celotni sodni praksi, na temelju Konvencije.

V nadaljevanju tega članka avtorja nimata namena podati vseobsegajočega pregleda upoštevanja socialnega položaja posameznikov v presoji ESČP, temveč prikazati postopno širjenje obsega na podlagi predstavljenih primerov, ki se nanašajo na posamezne konvencijske določbe.

2 2. in 3. člen Konvencije

Pravica do življenja iz 2. člena Konvencije posameznika ščiti najprej pred tem, da bi mu država samovoljno vzela življenje. Prav tako je treba imeti v mislih, da 2. člen ne varuje le pravice do življenja, temveč tudi določa okoliščine, v katerih je odvzem življenja mogoče opravičiti (*McCann in drugi proti Združenemu Kraljestvu*, 1995, § 147⁹). Skupaj s 3. členom, ki prepoveduje mučenje, nečloveško ali ponižujoče ravnanje, in se nanaša neposredno na posameznikovo dostojanstvo in integriteto (*Bonyid proti Belgiji* [VS], 2015, § 81¹⁰), tvorita tako imenovano trdo jedro človekovih pravic. Da bi določeno ravnanje sodilo v domet 3. člena, mora doseči minimalno raven resnosti (angl. *minimum level of severity*) (*Muršić proti Hrvaški* [VS], 2016, § 97¹¹).

⁹ Zadeva št. 18984/91, sodba VS z dne 27. 9. 1995, Serija A. št. 324.

¹⁰ Zadeva št. 23380/09, sodba VS z dne 28. 9. 2015.

¹¹ Zadeva št. 7334/13, sodba VS z dne 20. 10. 2016.

Skozi presojo ESČP se je skozi prizmo pozitivnih obveznosti države razvila pomembna sodna praksa, ki je poleg vsebinske izoblikovala tudi postopkovno razsežnost varovanja obeh pravic. Poleg odnosa med državo in posameznikom je na področju 2. člena vzpostavila tudi obveznost zaščite posameznikov, katerim drugi posamezniki strežejo po življenju ali jim grozijo z nasiljem, npr. v okviru domačega nasilja (*Opuz proti Turčiji*, 2009¹²). Podobno velja za 3. člen. Postopkovna razsežnost teh obveznosti obsega vzpostavitev primerne zakonodajnega in regulatornega okvira ter preventivno ravnanje države, ki je odvisno od konteksta.

Za varstvo socialnih in ekonomskih pravic, povezano s prekarnostjo pritožnikov, je pomembna ugotovitev, da je nezadostnost pokojnine in drugih socialnih prejemkov, vključno s področja zdravstvenega zavarovanja, poleg 1. člena Prvega Protokola, ki varuje pravico do premoženja, ESČP obravnavalo tudi v okviru 2. in 3. člena Konvencije.

A Zdravje

Podobno kot glede pravice do socialnega varstva, Konvencija pravice do zdravja, zdravja kot takega ne varuje (*Lopes de Sousa Fernandes proti Portugalski* [VS], 2017, § 165¹³). Vendarle je ESČP poudarilo, da se obveznosti držav, da podvzamejo primerne korake za zaščito tistih, ki sodijo pod njihovo jurisdikcijo, raztezajo tudi na področje javnega zdravja (*Calvelli in Cigliò proti Italiji* [VS], 2002, § 49¹⁴, glede odgovornosti za zdravniške napake). Skozi sodno prakso je izoblikovalo stališča, ki so pomembna za zagotavljanje zdravstvenega varstva in oskrbe tako iz vsebinskih kot iz postopkovnih vidikov (*Ciper proti Turčiji* [VS], 2001 § 219¹⁵; *Šilih proti Sloveniji* [VS], 2009, § 192¹⁶; in *Lopes de Sousa Fernandes proti Portugalski* [VS], 2017, § 165). Minimalne standarde zdravstvene oskrbe, ki jih Konvencija zagotavlja, je nemogoče izluščiti, saj je to primarno v domeni držav pogodbenic (Leijten, 2018, str. 251), ESČP pa v posameznih primerih ugotavlja, ali to zadostuje konvencijskim standardom. Poleg 2. in 3. člena je ESČP številne primere, ki zadevajo zdravstveno varstvo, obravnavalo tudi po 8. členu Konvencije.

¹² Zadeva št. 33401/02, sodba z dne 9. 6. 2009.

¹³ Zadeva št. 56080/13, sodba VS z dne 19. 12. 2017.

¹⁴ Zadeva št. 32967/96, sodba VS z dne 17. 1. 2002.

¹⁵ Zadeva št. 25781/94, sodba VS z dne 10. 5. 2001.

¹⁶ Zadeva št. 71463/01, sodba VS z dne 9. 4. 2009.

Med zadevami, kjer so se pritožniki sklicevali na pomanjkljiva finančna sredstva, spričo katerih si sami določenega zdravljenja niso mogli privoščiti in so pričakovali, da jim ga zato zagotovi država, velja najprej omeniti *Nítecki proti Poljski* (odl.), 2002¹⁷. Pritožnik v zaključni fazi bolezni se je po 2. členu Konvencije pritožil zaradi delne zavrnitve povrnitve stroškov za drago zdravilo, ki bi ga ohranilo pri življenju. Zdravstveno zavarovanje mu je pokrilo 70 odstotkov cene predpisanega zdravila. Prosil je za popolno povrnitev stroškov zaradi pomanjkanja sredstev, vendar so mu prošnjo zavrnil, češ da za to ni bilo pravne osnove.

Sklicujoč se na stališče, v skladu s katerim bi lahko 2. člen prišel v poštev »v okviru pozitivnih obveznosti države za zagotavljanje zdravstvenega varstva, kadar bi se izkazalo, da je država posamezniku ogrozila življenje z odtegnitvijo zdravljenja, ki je sicer prebivalstvu zagotovljeno na splošno« (*Ciper proti Turčiji*, [VS], 2001, § 219), je ESČP odločilo, da v poljskem primeru za kaj takega ni šlo. Pritožnik je imel na podlagi svojih prispevkov enak dostop do javnega zdravstva kot drugi upravičenci. Poleg tega je zavarovanje pokrilo večji del stroškov zdravila. Glede zavrnitve prošnje za pokritje preostalih 30 odstotkov stroškov je ESČP dejalo, »da ni mogoče reči, da v okoliščinah primera država pogodbenica ni izpolnila svojih obveznosti po 2. členu«. Njegovo zadevo je razglasilo za nedopustno, njen pomen pa je, da je ESČP dopustilo, da lahko sodijo tovrstna vprašanja pod 2. člen Konvencije. Istočasno je tudi poudarilo vlogo države v organizaciji javnega zdravstvenega sistema in pomen nediskriminatornega odnosa do upravičencev.

Do kršitve 2. člena pa je, na primer prišlo v zadevi *Panaïtescu proti Romuniji*, 2012¹⁸, kjer pritožniku domači organi niso priskrbeli dragih zdravil za zdravljenje raka, navkljub odločitvam domačih sodišč v njegov prid. Pritožnik, ki je imel poseben status preganjanih na etnični podlagi med drugo svetovno vojno in bil na tej osnovi upravičen do brezplačnega zdravljenja, je l. 2005 zbolel za rakom. Sprva je sam kril visoke stroške zdravljenja, ko pa tega sam finančno ni več zmož, je domače organe prosil za brezplačno zdravljenje, vendar je bila njegova prošnja zavrnjena. Poleg tega je v okviru eksperimentalnega programa vsaka dva meseca odpotoval v Hamburg v Nemčijo, kjer je prejemal posebna zdravila. Na domača sodišča se je pritožil zaradi zavrnitve prošnje, zaprosil pa je tudi za povrnitev stroškov zdravljenja v Nemčiji.

¹⁷ Zadeva št. 65653/01, odločitev z dne 21. 3. 2002.

¹⁸ Zadeva št. 30909/06, sodba z dne 10. 4. 2012.

Sodišča so obema prošnjama ugodila, vendar mu domači organi polnega zdravljenja niso omogočili. Njegovo zdravje se je poslabšalo in pritožnik je l. 2006 umrl.

ESČP je poudarilo pozitivno obveznost držav pogodbenic za zaščito življenj ter ugotovilo, da je bil pritožnik upravičen do brezplačnega zdravljenja, kar so potrdila tudi domača sodišča. Menilo je, da pomanjkanje finančnih sredstev ni primeren izgovor za neizvršitev sodnih odločitev, ter da morajo države praktično in učinkovito varovati človeška življenja. Domače oblasti so bile seznanjene s pozitivnim učinkom zdravljenja, dokler je pritožnik zdravlja prejemal, ter bi se morale zavedati, da je obstajal tveganje za pritožnikovo življenje zaradi odtegnitve zdravil. ESČP ni moglo izključiti, da je nespoštovanje obveznosti države vodilo do poslabšanja pritožnikovega zdravstvenega stanja, ter ugotovilo, da je prišlo do kršitve 2. člena Konvencije.

B Težak finančni položaj

V zadevi *Pančenko proti Latviji* (odl.), 1999¹⁹, se je pritožnica, državljanka nekdanje Sovjetske zveze, znašla v hudi ekonomski in socialni stiski, povezani z izgubo stalnega prebivališča po odločitvi za rusko državljanstvo l. 1994. Po več letih ji je l. 1999 uspelo ponovno pridobiti status stalnega prebivališča v Latviji. Pritožila se je zaradi ekonomske in socialne prekarnosti, povezane z nezaposlenostjo, plačevanjem davkov ter pomanjkanjem državne zdravstvene in finančne pomoči za obdobje, ko je bila brez statusa. ESČP je poudarilo, da Konvencija ne zagotavlja socialno-ekonomskih pravic, kakor so pravica do brezplačne nastanitve, pravica do dela, pravica do brezplačne zdravstvene pomoči ali do finančne podpore za zagotovitev določene ravni bivanja. Zaključilo je, da pritožnične navedbe o njenih življenjskih pogojih ne dosegajo praga resnosti, ki bi bilo lahko označeno za ravnanje nasprotno 3. členu Konvencije.

V zadevi *Lariosbina proti Rusiji* (odl.), 2002²⁰, je pritožnica zatrjevala, da njena pokojnina in socialnovarstveni prejemki ne zadoščajo za preživetje. ESČP njeni pritožbi po 6. členu Konvencije in 1. členu Prvega Protokola ni sledilo, saj pritožnica dodatnega socialnega prejemka za določeno obdobje ni zahtevala, čeprav je bila do njega upravičena in je bilo kasneje njeni prošnji ugodeno. ESČP je nadalje poudarilo, da »pritožba o popolnoma nezadostni višini pokojnine oziroma drugih socialnih

¹⁹ Zadeva št. 40772/98, odločitev z dne 21. 10. 1999.

²⁰ Zadeva št. 56869/00, odločitev z dne 23. 4. 2002.

prejemkov ni kot taka izključena iz obravnave po 3. členu, ki prepoveduje nečloveško ali ponižujoče ravnanje.« Vendar iz okoliščin primera ni izhajalo, »da bi nezadostna višina pokojnine in dodatnih prejemkov do te mere škodovala pritožničnemu telesnemu ali duševnemu zdravju, da bi bil dosežen minimalen prag resnosti, ki bi sodil pod 3. člen«.

Do podobnega sklepa je ESČP prišlo v zadevi *Budina proti Rusiji* (odl.), 2009²¹, kjer je pritožnica zatrjevala, da ji nezadostna pokojnina ne omogoča primernih življenjskih pogojev in da ne more zadostiti svojim osnovnim človeškim potrebam. ESČP je poudarilo, »da ni mogoče izključiti odgovornosti države za ravnanje, kjer bi se pritožnik, v okoliščinah popolne odvisnosti od državne podpore, soočil z uradno brezbriznostjo v situaciji resnega pomanjkanja ali potreb, ki ne bi bili združljivi s človeškim dostojanstvom«. ESČP do takšnega zaključka ni prišlo niti v tej zadevi, je pa ugotovilo kršitev 3. člena, na primer v migrantskem kontekstu v zadevi *M.S.S. proti Belgiji in Grčiji* [VS], 2011, § 253²², sklicujoč se na zadevo *Budina proti Rusiji*.

Čeprav navedena sodna praksa odpira vrata (Cassese, 1991, str. 143) za uporabo 3. člena v primerih, ko se pritožniki pritožujejo zaradi slabega finančnega stanja glede socialnovarstvenih prejemkov, je raven, ki je zahtevana za uporabo tega člena, težko doseči. Pomembno je, da sodna praksa tega ne izključuje. Različni avtorji (Koch, 2009, str. 181; Leijten, 2018, op. cit. str. 270) so te odločitve pozdravili, pri tem so pa kritizirali predvsem nedoločenost kriterijev, ki bi nakazali, kdaj bi ta prag lahko bil dosežen, kar bi omogočalo državam pogodbenicam da prilagodijo sisteme socialne zaščite. Te kriterije je ESČP, v sestavi Velikega senata, razvilo v vodilnih zadevah po 1. členu Prvega Protokola pri presoji sorazmernosti posega v premoženje pri odvzemu socialnovarstvenih prejemkov, ki jih avtorja predstavita kasneje. V prihodnosti bi lahko služili kot navdih za presojo na podlagi 2. in 3. člena Konvencije na področju socialne varnosti.

²¹ Zadeva št. 45603/05, odločitev z dne 18. 6.2009.

²² Zadeva št. 30696/09, sodba VS z dne 21. 1.2011.

3 6. člen Konvencije

Navedeni člen Konvencije zagotavlja pravico do poštenega sojenja pri odločanju o posameznikovih civilnih pravicah in o utemeljenosti kazenskih obtožb. Prav ta člen, z na začetku omenjeno zadevo *Airey proti Irski*, ki se je nanašala na dostop do sodišča in s tem povezano pravico do pravne pomoči, je bil v sodni praksi ESČP ključnega pomena za vključevanje sporov s področja socialne varnosti v konvencijsko zaščito. Poleg dostopa do sodišča med osnovna načela poštenega sojenja uvrščamo javnost, neodvisnost in nepristranskost, utemeljenost sodnih odločitev, enakopravnost strank v postopku in odločanje v razumnem roku.

V številnih državah pogodbenicah odločanje o socialnih pravicah poteka v upravnem postopku oziroma pozneje v upravnem sporu, ki jih 6. člen strictu sensu ne pokriva. Tako sodijo pravice z upravnega področja na področje npr. 2., 3., 8. člena Konvencije, ali 1. člena Prvega Protokola, lahko pa so na podlagi sodne presoje ESČP kvalificirane kot civilne ali kazenske pravice. Za uporabljivost 6. člena je ključnega pomena, kako postopki vplivajo na posameznikove pravice in dolžnosti. Zahvaljujoč razvoju sodne presoje sodijo sedaj v okvir 6. člena praktično vsi postopki, v katerih se odloča o socialnovarstvenih zahtevkih²³.

Za navedeno ugotovitev je ilustrativna zadeva *Schuler-Zraggen proti Švici*, 1993, § 67²⁴, kjer so pristojni organi pritožnici po porodu odvzeli invalidsko pokojnino. Pritožnica je predhodno delala za zasebno podjetje, ki je vplačevalo redne prispevke v zvezni pokojninski sklad. Sklad ji je do rojstva njenega sina izplačeval invalidsko pokojnino zaradi nezmožnosti za delo, nato je pa izplačevanje ustavil, predvsem zaradi sinovega rojstva. Glede uporabljivosti 6. člena je ESČP dejalo, da razvoj v pravu in načelo enakega obravnavanja zahtevata sprejem stališča, da se 6. člen uporablja na splošno na področju socialne varnosti. ESČP je nato obravnavalo primernost utemeljitve domačih organov glede odvzema invalidske pokojnine, češ da pritožnica formalno ne bi bila več zaposlena, saj bi ves čas posvetila gospodinjstvu in materinstvu. Domača sodišča so to odločitev podprla, temelječ na domnevi, da ženske po porodu prenehajo delati. Glede na to, da je bil to edini razlog za sporno utemeljitev, je ESČP ugotovilo razliko v obravnavi na podlagi spola po 14. členu, v

²³ V slovenskem kontekstu glej zadevi *Korošec proti Sloveniji*, št. 77212/12, sodba z dne 8. 10. 2015 in *Tričković proti Sloveniji*, št. 39914/98, sodba z dne 12. 6. 2001.

²⁴ Zadeva št. 14518/89, sodba z dne 24. 6. 1993, Serija A št. 263.

povezavi s 6. členom Konvencije. Za upravičenje tovrstne razlike na podlagi spola bi morali obstajati zelo tehtni razlogi. V tem primeru pa ni bilo podane razumne ali objektivne utemeljitve. Ta odločitev je pomembna tudi glede odpiranja vrat za neprispevne dajatve po 1. členu Prvega Protokola, kar avtorja predstavlja kasneje.

Glede višine odmerjenih stroškov v civilnem postopku in s tem povezanim dostop do sodišča velja omeniti zadevo *Cindrić in Bešlić proti Hrvaški*, 2016²⁵, kjer sta pritožnika neuspešno uveljavljala civilnopravni zahtevek v zvezi s smrtjo staršev zoper državo in jima je bilo v korist države naloženo plačilo pravnih stroškov v višini 6.800 evrov. ESČP je menilo, da vložene tožbe ni bilo mogoče oceniti kot očitno nerazumne ali brez vsakršne podlage. Kot pomembno okoliščino je štelo tudi dejstvo, da je bila tožena stranka država Hrvaška, ki jo je zastopalo državno odvetništvo, stroški pa so bili odmerjeni po odvetniški tarifi, čeprav je državno odvetništvo financirano iz državnega proračuna in ni v enakem položaju kot zasebni odvetnik. ESČP pa je hkrati upoštevalo tudi individualno finančno situacijo pritožnikov, ki bi jo plačilo stroškov državi še poslabšalo. Zaradi nesorazmernosti odmerjenih stroškov je prišlo do kršitve tako 6. člena kot 1. člena Prvega Protokola. Kot torej izhaja iz sodbe v omenjeni zadevi, mora sodišče pri odmeri stroškov postopka upoštevati socialni položaj stranke, ki bi ji sicer zaradi neuspeha moralo naložiti plačilo stroškov nasprotne stranke.

4 14. člen Konvencije in 1. člen 12. Protokola

Ključnega pomena pri varovanju socialnih pravic je 14. člen Konvencije, ki prepoveduje diskriminacijo na podlagi spola, rase, barve kože, jezika, vere, političnega ali drugega prepričanja, narodnostnega ali socialnega izvora, pripadnosti narodni manjšini, lastnine, rojstva ali kakšne druge okoliščine. Prepoved diskriminacije iz 14. člena ni samostojna, temveč se uporablja v povezavi z drugimi vsebinskimi pravicami, ki jih zagotavlja Konvencija. Povedano drugače, nedopustno razlikovanje samo po sebi še ne pomeni kršitve Konvencije. Kršitev bo podana tedaj, kadar gre za nedopustno razlikovanje v zvezi s kakšno pravico, ki jo zagotavlja Konvencija ali vsaj ugodnostjo, ki sodi v polje (angl. *within the ambit*) posamezne konvencijske pravice.

²⁵ Zadeva št. 72152/13, sodba z dne 6. 9. 2016.

Kot bo razvidno iz nadaljevanja tega prispevka, so bile prav določbe 14. člena Konvencije ključne za to, da je ESČP ugodilo pritožniku v slabem socialnem položaju in ugotovilo kršitev Konvencije. Četudi je ESČP štelo, da Konvencija sama po sebi posamezne socialne pravice (npr. posamezne vrste pokojnine, dodatka, transferja) ne zagotavlja, pa je v primeru, ko je posamezna država pogodbenica v svojem pravnem redu takšno pravico predvidela na način, da jo je bilo mogoče uvrstiti v polje npr. premoženjskih pravic, ki jih varuje 1. člen Prvega Protokola, ali pravic, ki zagotavljajo varstvo zasebnega ali družinskega življenja iz 8. člena Konvencije; to je treba storiti nediskriminatorno. V nasprotnem primeru ESČP ugotovi kršitev 14. člena Konvencije v povezavi s tisto določbo Konvencije, v polje katere sodi pravica ali ugodnost, glede katere je država pogodbenica nedopustno razlikovala.

Primere, ko je ESČP ugotovilo kršitve 14. člena Konvencije v povezavi bodisi z 8. členom Konvencije bodisi s 1. členom Prvega Protokola h Konvenciji, bosta avtorja predstavila v okviru slednjih.

Prepoved nedopustnega razlikovanja v konvencijskem sistemu je nadgradil 1. člen 12. Protokola, ki prepoveduje diskriminacijo na splošno. Med državami, ki so ta protokol podpisale in ratificirale, je tudi Slovenija. ESČP lahko kršitev ugotovi tudi tedaj, kadar pravica ali ugodnost, glede katere je nastopilo razlikovanje, ne sodi v polje katerekoli izmed konvencijskih pravic. To seveda dodatno preprečuje diskriminacijo pri preprečevanju revščine ali siceršnjem izboljševanju socialnega položaja posameznikov. Ni pa ESČP do sedaj nikoli šlo tako daleč, da bi štelo, da ta konvencijska določba državam pogodbenicam nalaga odpravo revščine ali izboljšanje socialnega položaja posameznikov.

V sodni praksi o socialnih prejemkih je ESČP naredilo korak dlje po 1. členu 12. Protokola v zadevi slepih šahistov *Negovanović in drugi proti Srbiji*, 2022²⁶. Štirje slepi šahisti, ki so osvojili številne medalje na olimpijadah za slepe, so se pritožili, da so bili glede finančnih ugodnosti diskriminirani v primerjavi z videčimi šahisti, ki so sodelovali na mednarodnih tekmovanjih. L. 2006 je Srbija sprejela poseben zakon o priznanju in nagradi za izjemne športne dosežke, ki je predvideval posebne finančne ugodnosti za izjemne športnike. Srbska šahovska zveza je predlagala, da naj se med

²⁶ Zadeva št. 29907/16 in druge, 25. 1. 2022.

upravičence vključi tudi slepe šahiste, vendar domači organi tej prošnji niso ugodili. ESČP je opozorilo, da imajo države ozko polje proste presoje pri razlikovanju, kadar gre za invalide. Ko so se srbske oblasti odločile vzpostaviti poseben sistem nagrad za izjemne športne dosežke, bi morale to storiti v skladu z načelom nediskriminacije. Ugotovilo je, da to razlikovanje ni bilo razumno in objektivno utemeljeno ter da je prišlo do kršitve 1. člena 12. Protokola. Ta sodba, ki v času oddaje prispevka še ni bila dokončna, pomeni razvoj na področju socialnih dajatev, ki so v izključni diskrecijski pravici države, za katere je do nedavna veljalo, da jih Konvencija ne varuje (Kresal, 2011, 50. člen, točka 14).

5 8. člen Konvencije

V 8. členu Konvencije je zagotovljena pravica do spoštovanja zasebnega in družinskega življenja²⁷, doma in dopisovanja. V drugem odstavku je določeno, da je v navedeno pravico mogoče poseči le ob tamkaj navedenih pogojih. Slednji pa so seveda relevantni le tedaj, kadar gre za t. i. negativne obveznosti države, torej za prepoved nedopustnih posegov v navedeno pravico. Poleg negativnih pa so pomembne tudi pozitivne obveznosti, ki državi nalagajo aktivno ravnanje z namenom, da bi posameznik lahko uresničil to pravico.

A Dostop do pitne vode

Ilustrativen primer, ki kaže potencialno širitev pozitivnih obveznosti države na področje varstva socialnega položaja posameznikov, je sodba v zadevi *Hudorovič in drugi proti Sloveniji*, 2020.²⁸ Pritožniki so bivali v dveh romskih naseljih brez vodovoda in kanalizacije. Zatrjevali so, da jim država ni zagotovila dostopa do pitne vode, kar naj bi med drugim pomenilo kršitev pravice iz 8. člena Konvencije.

Pomen te zadeve je v tem, da ESČP ni v celoti zavrnilo možnosti, da bi dostop do pitne vode sodil v okvir pozitivnih obveznosti države po tej konvencijski določbi. Sprejelo je stališče, da je voda nujna za človekovo preživetje, vztrajno in dolgotrajno pomanjkanje dostopa do pitne vode pa ima lahko škodljive posledice za zdravje in človekovo dostojanstvo, s čimer izpodjeda jedro zasebnega življenja in uživanje doma. Presodilo je, da se bistvo obeh pritožb nanaša na pozitivno obveznost države

²⁷ Glej tudi O'Conneide (2008, str. 20).

²⁸ Pritožbi št. 24816/14 in 25140/14, sodba z dne 10. 3. 2020.

zagotoviti dostop do temeljnih dobrin, še posebej družbeno deprivilegirani skupini, pri čemer pa ima država široko polje proste presoje, kako naj to obveznost izpolni.

Upošteva je opisani test je ESČP nato vzelo na znanje ukrepe, ki jih je država v splošnem sprejela za izboljšanje prekarne življenjskih razmer v romskih skupnostih v Sloveniji. Izpostavilo je tudi okoliščino, da so pritožniki prejeli socialna plačila in tako niso živeli v stanju izjemne revščine, sredstva, ki so jih prejeli od države, pa so lahko namenili za izboljšanje življenjskih razmer. Predvsem pa je ESČP upoštevalo konkretne korake, ki so jih napravile občinske oblasti z namenom, da bi pritožnikom zagotovile dostop do pitne vode. Čeprav se pritožniki in država niso strinjali o nekaterih dejanskih okoliščinah zagotavljanja pitne vode, ponujene rešitve pa so bile v pomembni meri začasne, je ESČP štelo, da so ti pozitivni ukrepi pritožnikom dostop omogočili, posledično pa je ugotovilo, da pravica pritožnikov iz 8. člena Konvencije ni bila kršena.

Sodba v zadevi *Hudorovič in drugi proti Sloveniji* (Pouikli, 2020, str. 351) odpira vrata za pritožbe posameznikov s socialnega obrobja, katerih prekarni položaj onemogoča temeljne možnosti za zasebno in družinsko življenje ali vzpostavitev oziroma obdržanje doma, če menijo, da država pogodbenica, v kateri živijo, ni storila dovolj za to, da bi jim zagotovila možnosti za uživanje te pravice. Pričakovati je, da se bo ESČP v takem primeru spustilo v analizo položaja pritožnika in konkretnih ukrepov države, pri čemer bo tej seveda dopuščalo široko polje proste presoje, kako naj izpolni svoje pozitivne obveznosti.

B Beračenje

V zadevi *Lacatus proti Švici*,²⁹ 2021, je bila pritožnica, romunska državljanka romskega porekla, večkrat obsojena na globo zaradi beračenja na javnem kraju. Ker globe ni mogla plačati, je bila ta pretvorjena v petdnevno zaporno kazen. Vsa pravna sredstva zoper obsodbe v švicarskem pravem sistemu so bila neuspešna. V pritožbi na ESČP je (med drugim) uveljavljala kršitev pravice do spoštovanja zasebnega in družinskega življenja iz 8. člena Konvencije.

ESČP je njeni pritožbi ugodilo in ugotovilo kršitev navedene konvencijske določbe. Med drugim je poudarilo, da sta bili popolna prepoved beračenja in njego

²⁹ Zadeva št. 14065/15, sodba z dne 19. 1. 2021.

penalizacija radikalna ukrepa, ki bi zahtevala močno upravičenost (angl. *strong justification*) in posebej natančen sodni nadzor, ki bi omogočal tehtanje interesov, ki so v igri. Takšnega tehtanja švicarska zakonodaja ni omogočala. Kar je posebej pomembno z vidika tematike, ki je obravnavana v tem članku, pa je nadaljnje razlogovanje ESČP. To je opozorilo, da je pritožnica prihajala iz izjemno revne družine, da je bila nepismena, da ni imela dela in da ni prejela nobenih socialnih pomoči. Beračenje ji je tako zagotavljalo sredstva za preživetje. Glede na očitno ranljiv položaj, v katerem je bila, je po stališču ESČP imela pravico izpostaviti svoje stanje in skušati zadovoljiti svoje temeljne potrebe s pomočjo beračenja.

ESČP je presodilo, da kazen, na katero je bila obsojena pritožnica, ni bila sorazmerna niti s ciljem preprečevanja kriminalitete niti z varstvom pravic mimoidočih, stanovalcev in imetnikov trgovin. Ker je zelo verjetno, da pritožnica ni imela druge možnosti kot beračiti za preživetje, je globa, ki ji je bila naložena prekršila pritožnično človeško dostojanstvo in nedopustno posegla v bistvo njene pravice iz 8. člena.

Zadeva *Lacatus* je tako ilustrativna za zgoraj navedeni pristop, v okviru katerega ESČP upošteva socialni položaj posameznika pri presoji dopustnosti posega v pravico iz 8. člena Konvencije.

C Družinsko življenje, nedopustno razlikovanje in socialni položaj posameznika

V povezavi s 14. členom Konvencije sta avtorja že omenila, da je socialni položaj posameznika lahko pomemben pri presoji, ali je država, zoper katero je vložena pritožba, pri odločanju o podelitvi kakšne pravice ali ugodnosti, ki je Konvencija sama po sebi ne priznava, prekršila kakšno konvencijsko določbo. Do tega bo primeroma lahko prišlo tedaj, kadar posamezna pravica ali ugodnost meri na omogočanje družinskega življenja posameznika (katerega spoštovanje je sicer zagotovljeno z 8. členom Konvencije), vendar je država pri njenem podeljevanju ravnala diskriminatorno. V takšnem primeru bo šlo za kršitev pravice iz 14. člena v povezavi z 8. členom Konvencije.

Nedopustno razlikovanje se mora nanašati na katerega izmed v Konvenciji navedenih temeljev. Eden izmed njih je posameznikov spol. Med zanimivejše zadeve glede diskriminacije na podlagi spola sodi zadeva *Konstantin Markin proti Rusiji*,³⁰ 2012, kjer je pritožnik – razvezani operater radijske obveščevalne službe v oboroženih silah – zaprosil za tri leta starševskega dopusta za vzgojo svojih treh otrok. Po ruskem pravu so bili civilisti, in sicer ne glede na spol, upravičeni do treh let starševskega dopusta, vključno z mesečnim nadomestilom. To pravico so imele tudi ženske v vojaški službi. Za moške v vojaški službi zakonodaja takšne možnosti ni predvidevala. Njegova prošnja je bila zavrnjena z utemeljitvijo, da zanjo ni podlage v nacionalni zakonodaji. Nadrejeni so mu zaradi težkih osebnih okoliščin pozneje starševski dopust v trajanju dveh let in finančno podporo vendarle odobrili. Navkljub temu se je pritožnik pritožil na Ustavno sodišče zaradi razlikovanja po spolu. Ustavno sodišče njegovi pritožbi ni ugodilo, saj naj bi prepoved temeljila na posebnem vojaškem statusu in potrebi, da se prepreči umanjkanje večjega števila vojaškega osebja za opravo vojaške dolžnosti.

V obrazložitvi je ESČP najprej ponovilo, da 8. člen sicer ne varuje pravice do starševskega dopusta per se, ki pa sodi pod ta člen, ki štiti družinsko življenje. Poudarilo je, da se Konvencija ne neha uporabljati pred vrati vojašnic in ugotovilo, da so moški v podobnem položaju kot ženske glede starševskega dopusta. Pri tem se ni strinjalo s tem, da je bilo različno obravnavanje razumno in objektivno utemeljeno bodisi s tradicionalno razdelitvijo vlog spolov v družbi bodisi z argumentom, da bi starševski dopust za vojake negativno vplival na bojno moč in operativno učinkovitost oboroženih sil. Zato je avtomatična oziroma samodejna omejitev (angl. *blanket ban*), ki velja za skupino ljudi na podlagi spola zunaj sprejemljivega polja proste presoje, ki ga uživajo države članice. ESČP je tako presodilo, da je bil kršen 14. člen v povezavi s 8. členom Konvencije.

6 1. člen Prvega Protokola h Konvenciji

Izjemnega pomena za varstvo socialnih pravic je, da po ustaljeni presoji ESČP pravica do »premoženja« po 1. členu Prvega Protokola h Konvenciji vključuje tudi pravice do pokojnine ter socialnovarstvenih prejemkov in dajatev. Poglavitni namen 1. člena Prvega protokola je varovanje posameznika pred samovoljnim posegom

³⁰ Zadeva št. 30078/06, sodba VS z dne 22.3. 2012.

države v njegovo premoženje. Zaščita premoženja pa še zdaleč ni popolna. Ta člen državi namreč daje pravico do nadzora uporabe premoženja in tudi do razlastitve, če tako narekuje javni oz. splošni interes.

V zadnjih letih je prišlo do pomembnega razvoja glede uporabe 1. člena Prvega Protokola in obsega varovanja pravice do premoženja na področju socialne varnosti, kjer obstaja bogata sodna praksa. Pred predstavitvijo zadev s tega področja velja na kratko predstaviti metodologijo presoje ESČP po 1. členu Prvega Protokola.

V okviru obravnave pritožb, ki zatrjujejo kršitev 1. člena Prvega Protokola, je najprej treba ugotoviti, ali pritožbeni očitki sploh sodijo pod ta člen. Da se 1. člen Prvega Protokola lahko uporabi, se morajo zatrjevane kršitve nanašati na pritožnikovo "premoženje" (angl. *possessions*) v smislu navedene določbe. Iz sodne presoje ESČP izhaja, da je pojem "premoženja" samostojen in obsega tako "obstoječe premoženje" kot tudi dobrine, vključno s terjatvami, v zvezi s katerimi lahko pritožnik trdi, da ima do njih vsaj "legitimno pričakovanje" (*Kopecký proti Slovaški* [VS], § 35 (c), 2004³¹). Vprašanje, ki ga je treba preučiti v vsakem primeru je, ali je pritožnik na podlagi okoliščin zadeve, obravnavanih kot celote, upravičen do bistvenega vsebinskega interesa, ki ga varuje 1. člen Prvega Protokola (*Bronionski proti Poljski* [VS], § 129, 2004³², in *Béláné Nagy* [VS], § 76, 2016³³).

Komisija za človekove pravice (v nadaljevanju Komisija), ki je bila ukinjena l. 1998, in ESČP sta ta pojem razlagala široko in danes glede na sodno prakso obsega pravice *in rem* ter *in personam*, kot npr. nepremično in premično premoženje, patentne pravice, delnice, pokojnino in socialnovarstvene zahtevke ob izpolnjevanju pogojev, opravljanje poklica, gradbeno dovoljenje itd. Pravice, ki izhajajo iz sklenjenih pogodb ter s sodbo prisojeni zneski so prav tako opredeljeni kot "premoženje". Osrednjega pomena je pridobljena ekonomska vrednost posameznega premoženjskega interesa.

³¹ Zadeva št. 44912/98, sodba VS z dne 28. 9. 2004.

³² Zadeva št. 31443/96, sodba VS z dne 22. 6. 2004.

³³ Zadeva št. 53080/13, sodba VS z dne 13. 12. 2016.

Naslednji korak v presoji ESČP je preverjanje, ali je bil poseg države predviden z zakonom oz. ali je bil morebiti samovoljen. Sledi presoja nujnosti posega, v okviru katere imajo države široko polje proste presoje pri izvajanju socialne in ekonomske politike. Nenazadnje mora biti poseg v posameznikovo premoženje sorazmeren zasledovanemu cilju (angl. t. i. *proportionality test*), pri čemer posameznik ne sme nositi pretežkega posameznega bremena. Ko ESČP odloča o zatrtje kršitvi konvencijskih pravic, je namreč prav vprašanje sorazmernosti pogosto ključnega pomena. Socialna oziroma finančna situacija pritožnika pa je eden od pomembnih elementov pri presoji, ali je posameznik morda nosil čezmerno breme posega.

V prej omenjeni zadevi pod 3. členom *Larioshina proti Rusiji* je ESČP glede socialnovarstvenih prejemkov sprejelo stališče, »da Sodišče načeloma ne more prevzeti vloge domačih oblasti glede ocenjevanja ali spremembe višine finančnih prejemkov v okviru socialnovarstvenih shem«. Enako tudi v okviru 1. člena Prvega Protokola velja, da Konvencija ne daje nobene pravice do pokojnine kot take ali do določene višine pokojnine, čeprav lahko tvori znižanje ali prekinitev izplačevanja socialnovarstvenih prejemkov poseg v premoženje, ki ga je potrebno utemeljiti (*Bélané Nagy proti Madžarski* [VS], § 84).

Velikokrat so se pritožniki glede zavrnitve socialnovarstvenih prejemkov sklicevali na 1. člen Prvega Protokola v povezavi s 14. členom Konvencije. Poudariti velja, da čeprav je diskrecijska pravica države, torej polje proste presoje, po 1. členu Prvega Protokola pri izvajanju socialne in ekonomske politike precej široka, se le-ta ne sme izvajati na diskriminatoren način. »Če se pritožniku ne prizna pravice do vsega ali dela premoženja na diskriminatorni podlagi, ki jo pokriva 14. člen, je relevantni test naslednji: ali bi bil pritožnik upravičen do socialnih dajatev, če te diskriminatorne podlage ne bi bilo« (*Šaltinyté proti Litvi*, 2021, § 59)³⁴.

A Prispevni in neprispjevni socialnovarstveni prejemki

Kadar je posameznik izpolnjeval zakonsko predpisane pogoje, so na podlagi sodne prakse nekdanje Komisije za pravice, ki jih varuje 1. člen Prvega Protokola, šteje »zgolj prispevne dajatve v sklade socialnega zavarovanja, in sicer če je bila vzpostavljena neposredna zveza med višino vplačil ter izplačanimi prejemki« (*Müller*

³⁴ Zadeva št. 32934/19, sodba z dne 26. 10. 2021.

proti Avstriji, odl. Komisije, 1974, str. 49³⁵). »V nasprotnem primeru pritožnik ni mogel zahtevati deleža v skladu« (*G. proti Avstriji*, odl. Komisije, 1984, str. 166³⁶). V kasnejši sodni praksi je ESČP vendarle večkrat odločilo, da med »premoženje« sodijo tudi neprispevne socialne dajatve, kot npr. v zadevi *Koua Poirrez proti Franciji*, 2003, § 37³⁷, ki je podrobneje predstavljena kasneje.

V zadevi *Tričković proti Sloveniji*, odl. Komisije, 1998³⁸, je Komisija odločila, da je pritožba pripadnika nekdanje Jugoslovanske ljudske armade (»JLA«) glede zavrnitve prošnje za akontacijo vojaške pokojnine neutemeljena, saj ni izpolnjeval pogojev zanj. Prav tako ni bila diskriminatorna določitev, katere kategorije nekdanjih pripadnikov JLA so upravičene do akontacije. Podobno je ESČP odločilo v zadevi *Predojević in drugi proti Sloveniji*, odl., 2004³⁹, ob predpostavki, da se 1. člen Prvega Protokola sploh lahko uporabi, saj so pritožniki v veliki meri vplačevali prispevke v poseben zvezni vojaški sklad v Beogradu, tedanjemu glavnemu mestu nekdanje Socialistične Federativne Republike Jugoslavije.

Ena od prelomnih zadev za področje socialnovarstvenih prejemkov je zadeva *Gaygusuz proti Avstriji*, 1996 (Palmer, 2009, str. 421), tako glede uporabe 1. člena Prvega Protokola kot nediskriminatornega obravnavanja na podlagi državljanstva. Po prenehanju izplačevanja nadomestila za nezaposlenost so avstrijske oblasti pritožniku, ki je bil državljan Turčije, zavrnilo njegovo prošnjo za nujno socialno pomoč (angl. *emergency assistance*), ki je bila vezana na plačevanje prispevkov v sklad za nezaposlene. Pritožnik je v Avstriji bival zakonito, delal več kot desetletje in prispeval v sklad, tako kot avstrijski državljani. Upošteva zvezo med prispevki in zahtevkom za nujno socialno pomoč je ESČP najprej ugotovilo, da je zahtevek za nujno socialno pomoč premoženjska pravica po 1. členu Prvega Protokola, ne da bi se bilo potrebno sklicevati izključno na povezavo med tem zahtevkom in plačevanjem davkov in drugih prispevkov iz drugega odstavka tega člena (*Gaygusuz proti Avstriji*, 1996, § 41).

³⁵ Zadeva št. 6849/72, odločitev Komisije z dne 16. 12. 1974.

³⁶ Zadeva št. 10094/82, odločitev Komisije z dne 14. 5. 1984.

³⁷ Zadeva št. 40892/98, sodba z dne 30. 9. 2003.

³⁸ Zadeva št. 39914/98, odločitev Komisije z dne 27. 5. 1998.

³⁹ Zadeva št. 43445/98 in druge, odločitev Sodišča z dne 7. 6. 2001.

Tedanje nestalno Sodišče, ki je zadevo obravnavalo po Komisiji, je poudarilo, da »morajo obstajati zelo tehtni razlogi za upravičenje razlike v obravnavanju, ki bi temeljila izključno na podlagi državljanstva, da bi bila skladna s Konvencijo« (Gaygusuz proti Avstriji, 1996, § 42). Glede na to, da je pritožnik vse ostale pogoje izpolnjeval, je ESČP presodilo, da je bil 1. člen Prvega Protokola v povezavi s 14. členom Konvencije kršen.

V prej omenjeni zadevi *Koua Poirrez proti Franciji*, 2003, § 37, je ESČP prav tako obravnavalo neizpolnjevanje pogoja državljanstva. Pritožnik, ki je bil državljani Slonokoščene obale, je francoske organe zaprosil za nadomestilo za invalidnost. Francoski državljani je pritožnika sicer posvojil kot otroka, vendar je za francosko državljanstvo zaprosil, ko je bil že polnoleten in mu je bila prošnja zavrnjena. Njegov zahtevek za nadomestilo za invalidnost pa je bil zavrnjen z obrazložitvijo, da je nadomestilo na voljo le francoskim državljanom ali državljanom držav, s katerimi je Francija sklenila dvostranski sporazum o socialni varnosti.

ESČP je ugotovilo, da je bil pritožnik dejansko v podobnem položaju kot francoski državljani, saj je izpolnil vsa druga zakonsko določena merila za prejemanje nadomestila. Poleg tega je bil po spremembi zakonodaje, ki je odpravila pogoj državljanstva, upravičen do nadomestila, prejemal pa je tudi druge socialne dodatke, kjer francosko državljanstvo ni bilo pogoj. ESČP je poudarilo, da bi bili za utemeljitev različnega obravnavanja pritožnika in drugih državljanov potrebni posebno tehtni razlogi. Čeprav Francija s Slonokoščeno obalo ni imela sklenjenega dvostranskega sporazuma, jo je zavezoval 1. člen Konvencije, v skladu s katerim naj države pogodbenice priznavajo konvencijske pravice vsakomur, ki sodi v njihovo pristojnost (glej tudi *Gaygusuz*, § 51). Pravkar predstavljeni zadevi sta jasno začrtali sodno prakso, na podlagi katere je diskriminacija na podlagi državljanstva oziroma narodnosti le težko skladna s Konvencijo in o kateri bo več govora kasneje.

Nejasnosti glede prispevnih in neprispevnih dajatev je odpravil Veliki Senat v vodilni zadevi *Stec in drugi proti Združenemu kraljestvu* [VS] (odl.), 2005, §§ 43-56⁴⁰, kjer je ESČP obravnavalo razlikovanje med moškimi in ženskami glede starostnih pogojev za državno pokojnino in na to vezane meje za upravičenje do nadomestila za zmanjšano plačo.

⁴⁰ Zadeva št. 65731/01 in druge, odločitev VS z dne 6. 7. 2005.

Na vprašanje, ali sodijo tudi neprispevne dajatve v domet 1. člena Prvega Protokola, je Veliki senat odgovoril v skladu z doktrino, da je Konvencijo potrebno interpretirati kot celoto, ob upoštevanju spreminjajočih se pogojev v državah članicah za zagotovitev pravic, ki bi bile praktične in učinkovite in ne teoretične in iluzorne. Spomnil je na razvoj uporabe 6. člena Konvencije, kjer je ESČP v zadevah *Feldbrugge proti Nizozemski* in *Deumeland proti Nemčiji*, 1986⁴¹ ugotovilo, da se je ta člen uporabljal najprej le za socialnovarstvene prejemke iz prispevnih shem, ki so zaradi podobnosti s shemami zasebnega zavarovanja, šteli za zadostno osebne in ekonomske, da so sodili pod civilne pravice. Kasneje se je uporaba 6. člena razširila na spore o upravičenju do neprispevnih socialnovarstvenih dajatev in opuščena je bila primerjava z zasebnimi zavarovalnimi shemami ter pogodbenim odnosom med posameznikom in državo. V prej omenjeni zadevi *Schuler-Zraggen proti Švici*, 1993, pa je ESČP dejalo, da razvoj v pravu in načelo enakega obravnavanja zahtevata sprejem stališča, da se 6. člen uporablja na splošno na področju socialne varnosti, vključno s socialno podporo. V interesu povezanosti Konvencije je, da se samostojni pojem premoženja po 1. členu Prvega Protokola interpretira skladno s pojmom premoženjskih pravic po 6. členu Konvencije (*Stec in drugi proti Združenemu kraljestvu* [VS] (odl.), 2005, § 48-49).

Veliki senat je tako ugotovil, da obstaja v večini držav članic Sveta Evrope široka paleta socialnovarstvenih dajatev, ki pritožnikom podeljujejo upravičenja, ki jih lahko kvalificiramo kot pravice. Sredstva za socialne dajatve imajo različen izvor: v nekaterih primerih gre za prispevke v določen sklad; v drugih primerih je višina dajatve odvisna od vplačanih prispevkov; veliko dajatev pa se financira iz splošnih davkov na podlagi zakonsko določenih pogojev. Upošteva se raznolikost njihovega financiranja ter povezanost v večini socialnovarstvenih sistemov ni bilo več mogoče zatrjevati, da sodijo v domet 1. člena Prvega Protokola le prejemki, plačevani iz prispevkov v določen sklad. Poleg tega bi izključitev dajatev, ki se financirajo iz splošnih davkov pomenila neupoštevanje dejstva, da veliko upravičencev v tovrstnih sistemih s plačevanjem davkov prispeva k njihovem financiranju (*Stec in drugi proti Združenemu kraljestvu* [VS] (odl.), 2005, § 50).

Veliki Senat je poudaril tudi, da je v moderni, demokratični državi veliko posameznikov, za celoto ali del njihovih življenj, za preživetje popolnoma odvisnih

⁴¹ Zadevi št. 8562/79 in 9384/81, sodbi plenarnega Sodišča z dne 29. 5.1986.

od socialnovarstvenih dajatev. Veliko domačih pravnih sistemov priznava, da je treba takim posameznikom zagotoviti gotovost in varnost, ter predvideva plačevanje socialnovarstvenih dajatev kot pravic v primeru, da so pogoji izpolnjeni. Kadar ima posameznik po domačem pravu pravico (angl. *assertable right*) do socialnovarstvene dajatve, se to odseva v priznanju, da sodi ta bistveni interes v polje varstva 1. člena Prvega Protokola (*Stec in drugi proti Združenemu kraljestvu* [VS] (odl.), 2005, § 51). ESČP je nadaljevalo, da čeprav 1. člen Prvega Protokola ne vsebuje pravice do prejemkov socialne varnosti katerekoli vrste, je v primeru ko v državi pogodbenici velja zakonodaja, ki zagotavlja pravico do izplačila socialnih prejemkov – odvisnih ali ne od predhodnega plačila prispevkov – to zakonodajo treba šteti za zakonodajo, ki ustvarja premoženjski interes, ki spada na področje 1. člena Prvega Protokola, za osebe, ki izpolnjujejo njene pogoje.

V sami sodbi *Stec in drugi* Veliki senat ni ugotovil kršitve 14. člena s 1. členom Prvega Protokola, saj je menil, da je razlika med moškimi in ženskami glede starostnih pogojev za državno pokojnino in nadomestila izvorno namenjena izboljšanju neugodnejšega ekonomskega položaja žensk. Ta razlika je še nadalje razumno in objektivno utemeljena, dokler ne bodo socialne in ekonomske spremembe odpravile potrebe po posebnem obravnavanju žensk.

Za uporabljivost 1. člena Prvega protokola torej ni več potrebno delati razlike med prispevnimi in neprispevnimi dajatvami, izvzete pa so še vedno tiste socialne dajatve, ki so podvržene čisto diskrecijskemu odločanju (Kresal, 2011, člen 50, točka 14). Zadnji razvoj sodne prakse v okviru 1. člena 12. Protokola nakazuje, da bi lahko v določenih primerih zaradi načela nediskriminacije tudi slednje socialne dajatve sodile v konvencijsko zaščito. Tudi na tem področju pa veljalo splošna načela po 1. členu Prvega Protokola, predstavljena v začetku tega poglavja.

B Socialni položaj kot eden od kriterijev presoje sorazmernosti posegov v premoženje

Že zgoraj je omenjeno, da je pri posegih v pravice v okviru presoje sorazmernosti pomemben tudi socialni položaj posameznikov. To velja tudi pri posegih v pravico do mirnega uživanja premoženja. Relevantnost tega pristopa se je pokazala še posebej v primerih varčevalnih ukrepov, ki so jih države pogodbenice sprejemale med gospodarsko in finančno krizo po letu 2008. Varčevalni ukrepi so pogosto

zarežali prav v različne socialne pravice, ki so jih posamezniki uživali bodisi na prispevni podlagi bodisi brez nje, s tem pa tudi v njihovo premoženje v smislu 1. člena Prvega Protokola.

V tem smislu je ilustrativna zadeva *Bélané Nagy proti Madžarski* [VS], 2016, kjer so izčrpno povzeta splošna načela s področja socialne varnosti (*Bélané Nagy proti Madžarski* [VS], 2016, §§ 80-89), in ki je posebnega pomena za presojo sorazmernosti posegov v premoženje v situaciji pomanjkanja finančnih sredstev. Pritožnica je po zakonodajnih spremembah izgubila pravico do invalidskega dodatka, zaradi novo predpisanih kriterijev upravičenosti. Invalidsko pokojnino je prejela od l. 2001 in jo izgubila l. 2010, ko je bila njena invalidnost po novi metodologiji ponovno ocenjena in ni več dosegala zahtevane stopnje. V naslednjih letih je pritožnica opravila nadaljnje medicinske preiskave, ki so pokazale, da je stopnja njene okvare dovolj visoka, da bi pokojnino lahko zopet prejela. Vendar pa je l. 2012 začel veljati nov zakon, ki je uvedel nove dodatne kriterije za pridobitev pravice do prejemanja invalidske pokojnine, pri čemer pritožnica ni izpolnjevala pogoja zadostnega trajanja zavarovalnega razmerja. Pritožnica je izpodbijala zavrnitev prošnje, ker da nima drugih sredstev za preživetje, da je odločitev nepravilna, ter da pri njenem zdravstvenem stanju ni prišlo do nobenega izboljšanja.

Glede posega v pritožnično premoženje je Veliki senat poudaril, da države lahko zakonodajne spremembe na področju socialnih pravic sprejmejo kot reakcijo na spremembe v družbi in razvijajoče se poglede na kategorije ljudi, ki so upravičeni do socialne pomoči. Kadar se je nacionalna zakonodaja glede priznavanja pravic spremenila in ko posameznik ne izpolnjuje več spremenjenih pogojev, je potrebna skrbna presoja vseh specifičnih okoliščin posamičnega primera – zlasti glede narave spremembe – vse z namenom, da se preveri obstoj utemeljenih in bistvenih premoženjskih interesov po domačem pravu (*Bélané Nagy proti Madžarski* [VS], 2016, §§ 88-89).

ESČP se je strinjalo, da je poseg v pritožnično premoženje temeljil na zakonski podlagi in da je zasledoval zakoniti cilj varstva javnih proračunskih sredstev z namenom, da se racionalizira sistem dodeljevanja z invalidnostjo povezanih socialnovarstvenih prejemkov. Vendar pa je bilo pritožnici upravičenje v celoti odvzeto, ne pa, kot bi bilo bolj primerno, le sorazmerno zmanjšano. Ob tem ni imela nobenih drugih, omembe vrednih, rednih dohodkov, s katerimi bi se preživljala, je bila težje zaposljiva in je spadala v skupino ranljivih invalidnih oseb. Kljub temu, da

je polje proste presoje države na področju socialnih pravic zelo široko, je ESČP zaključilo, da je morala pritožnica nositi pretežko posamično breme (*Bélané Nagy proti Madžarski* [VS], 2016, §§ 124-126). Ta sodba nazorno predstavlja pristop ESČP do upoštevanja različnih elementov v presoji sorazmernosti posega, v situaciji, ko je bil odvzem socialnovarstvene pravice načeloma zakonit, vendar niso imele domače oblasti nobenega posluha za pritožničin osebni položaj.

Podobno je odločilo v zadevi *Krajnc proti Sloveniji*, 2017⁴². Pritožnik je imel pravico do nadomestila za čas čakanja na razporeditev oziroma zaposlitev na drugem ustreznem delu v višini približno 390 evrov mesečno, od leta 2004 dalje. Potem, ko je leta 2010 utrpel novo poškodbo, je njegov osebni zdravnik podal predlog za uveljavitev novih pravic iz invalidskega zavarovanja. Vendar pa je to zaradi določb novega zakona pomenilo, da je bil pritožnik upravičen le do nadomestila za invalidnost v višini okoli 190 evrov mesečno.

ESČP je ugotovilo, da je prišlo do znižanja prejemka le zaradi podanega predloga, utemeljenega na poslabšanju invalidnosti, pri čemer so nezaposleni invalidi s preostalo delovno zmožnostjo, ki se jim stanje po 1. januarju 2003 ni poslabšalo, še naprej prejemali prejemek po starem zakonu. Glede sorazmernosti posega je ESČP upoštevalo tudi ranljiv položaj pritožnika, ki je kot nezaposleni invalid že tako imel težave pri iskanju zaposlitve, hkrati pa je bil ta prejemek njegov glavni vir dohodka in se na spremembo v njegovi višini ni mogel pripraviti, tako da je nosil pretirano posamično breme. Prišlo je do kršitve 1. člena Prvega Protokola (*Zidar Al-Mutairi*, 2018, str. 33).

Do drugačnega zaključka je ESČP prišlo v zadevi *Šeiko proti Litvi* (2020)⁴³, kjer je pritožnica odplačevala 20-odstotni delež pokojnine žrtvi kaznivega dejanja, ki ga je storila. ESČP je ugotovilo, da ni prišlo do kršitve 1. člena Prvega Protokola. Sklicujoč se na *Larioshino proti Rusiji* in *Budino proti Rusiji* je pri tem upoštevalo, da pritožnica ni ostala brez vseh sredstev za preživetje in da je bil ukrep časovno omejen (*Šeiko proti Litvi*, 2020, §§ 32-35).

⁴² Zadeva št. 38775/14, sodba z dne 31. 10. 2017.

⁴³ Zadeva št. 82968/17, sodba z dne 11. 2. 2020.

C Diskriminatorno ravnanje

1. Razlikovanje na podlagi spola

V zadevi *Andrle proti Češki republiki*, 2011⁴⁴, se je pritožnik pritožil, da moški, ki so vzgajali otroke (v njegovem primeru dva otroka), v nasprotju z ženskami, niso deležni znižanja upokojitvene starosti. Češka vlada je trdila, da izhaja ta razlika v obravnavanju iz preteklega komunističnega sistema, v katerem so morale ženske z otroki delati polni delovni čas ter skrbeti za otroke in gospodinjstvo. Cilj ukrepa je bila odprava tega dvojnega bremena za ženske. Oblasti so tedaj že začele postopno reformo pokojninskega sistema v smeri izenačevanja upokojitvene starosti. Vendar je stari sistem še vedno veljal za ljudi v pritožnikovi starosti. ESČP se je strinjalo, da je ukrep zakoreninjen v teh posebnih zgodovinskih okoliščinah in v potrebi po posebnem obravnavanju žensk. Ugotovilo je, da je to še vedno razumno in objektivno utemeljeno. Menilo je tudi, da časovni razpon in obseg ukrepov, sprejetih za odpravo zadevne neenakosti, nista očitno nesorazmerna in ne presejata širokega polja proste presoje, ki jo imajo države na tem področju. Iz tega je sledilo, da država ni kršila načela nediskriminacije po 14. členu Konvencije v povezavi s 1. členom Prvega Protokola.

Sklicujoč se na zadevo *Konstanin Markin*, ki tedaj še ni bila zaključena, je ESČP v zadevi *Andrle* ločilo različno obravnavo moških in žensk na področju starševskega dopusta od tiste na področju pokojnin. Spol ne more zagotoviti zadostne utemeljitve za izključitev očetov iz upravičenosti do starševskega dopusta, kar je kratkoročni ukrep, in njegova reforma ne bi imela resnih finančnih posledic, kot bi to lahko veljalo za reformo pokojninskega sistema. Zato imajo države v zvezi s sistemi pokojninskega zavarovanja širše polje proste presoje.

2. Razlikovanje na podlagi narodnosti oziroma državljanstva

Razlikovanje na podlagi narodnostnega izvora je Veliki senat obravnaval tudi v zadevi *Andrejeva proti Latviji*, 2009⁴⁵, kjer je bila pritožnica prej državljanica nekdanje Sovjetske zveze in je imela pravico do stalnega prebivališča v Latviji. Pristojni organi so na podlagi domače zakonodaje opredelili, da je pritožnica pred neodvisnostjo

⁴⁴ Zadeva št. 6268/08, sodba z dne 17. 2. 2011.

⁴⁵ Zadeva št. 55707/00, sodba VS z dne 18. 2. 2009.

delala zunaj Latvije (čeprav je bila na istem delovnem mestu na latvijskem ozemlju pred neodvisnostjo in po njej), zato je bila njena pokojnina izračunana zgolj na podlagi delovne dobe na istem delovnem mestu po neodvisnosti. Po drugi strani so bili latvijski državljani, ki so delali na istem delovnem mestu, do pokojnine upravičeni glede na njihovo celotno delovno dobo, vključno z delom pred neodvisnostjo. ESČP je ugotovilo, da je pritožnica v primerljivem položaju kot latvijski državljani, saj je bila v skladu z nacionalno zakonodajo »nedržavljanica s stalnim prebivališčem« in je na tej podlagi tudi plačevala davke. Za utemeljitev različnega obravnavanja zgolj na podlagi državljanstva bi bili potrebni zelo tehtni razlogi, ki jih po mnenju ESČP v tej zadevi ni bilo. Čeprav je štelo, da ima država v zadevah davčne in socialne politike običajno široko polje proste presoje, je bil položaj pritožnice dejansko preveč podoben položaju latvijskih državljanov, da bi bilo mogoče upravičiti diskriminacijo na tej podlagi. Prišlo je do kršitve 14. člena Konvencije v povezavi s 1. členom Prvega Protokola.

V času oddaje tega prispevka, je pred Velikim senatom odprta podobna zadeva *Savickis in drugi* proti Latviji⁴⁶, kjer gre za razliko v obravnavanju med latvijskimi državljani in »nedržavljanici s stalnim prebivališčem« pri izračunavanju pokojninske dobe. Drugi kategoriji upokojencev v izračunu niso upoštevali delovne dobe za čas zaposlitve v nekdanji Sovjetski zvezi izven Latvije. Pritožniki se sklicujejo na 14. člen Konvencije v povezavi s 1. členom Prvega Protokola.

Tudi zadeva *Ribač proti Sloveniji*, 2017⁴⁷, se je nanašala na diskriminacijo na podlagi državljanstva. Pritožnik, nekdanji pripadnik JLA, se je pritožil zaradi zavrnitve pravice do starostne pokojnine med novembrom 1998 in aprilom 2003, ker ni imel slovenskega državljanstva. Pritožnik je bil v SFRJ državljan Republike Srbije, po razpadu SFRJ pa je ohranil državljanstvo tedanje Zvezne republike Jugoslavije. V JLA je bil podčastnik v aktivni vojaški službi do 30. septembra 1991, ko se je upokojil. V Sloveniji je prejemal akontacijo vojaške starostne pokojnine, po sprejemu Zakona o pravicah iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja bivših vojaških zavarovancev l. 1998, pa akontacija ni bila pretvorjena v pokojnino, ker pritožnik ni imel slovenskega državljanstva. Po prejemu državljanstva z naturalizacijo, je l. 2003 pritožnik začel prejemati pokojnino.

⁴⁶ Zadeva št. 49270/11 in druge.

⁴⁷ Zadeva št. 57101/10, sodba z dne 5. 12. 2017.

ESČP je ugotovilo, da se je Slovenija s sprejetjem zakona iz leta 1998 po svoji volji odločila, da bo zagotovila pravico do starostne pokojnine nekdanjim vojaškim zavarovancem JLA, ki so izpolnjevali pogoje, ne glede na to, ali so plačevali prispevke skupnosti ali zavodu ter da se 1. člen Prvega Protokola lahko uporabi (*Ribač proti Sloveniji*, 2017, § 43). Izpolnil je vse druge pogoje po novem zakonu, razen slovenskega državljanstva. Navkljub širokemu polju proste presoje, ki jo ima država na področju socialne varnosti, je ESČP zaključilo, da ne more razbrati nobenih zelo tehtnih razlogov, ki bi lahko upravičili neenako obravnavo, ki temelji izključno na podlagi državljanstva. Prišlo je do kršitve 14. člena Konvencije v povezavi s 1. členom Prvega Protokola. Do enakega sklepa je ESČP prišlo tudi v podobni zadevi *Aleksić proti Sloveniji*, 2019⁴⁸.

3. Razlikovanje na podlagi drugih okoliščin

Poleg razlikovanja na podlagi državljanstva in spola je ESČP v vodilni zadevi *Fábián proti Madžarski* [VS], 2017, §§ 131-132⁴⁹, odločalo o razlikovanju med javnim in zasebnim sektorjem glede ukinitve starostne pokojnine v primeru istočasne zaposlitve. Pritožnik, ki je bil pred upokojitvijo zaposlen v državni upravi in je, vzporedno, še vedno delal za enega od javnih sektorjev, je vložil pritožbo zaradi spremembe zakonodaje, ki je ukinila starostno pokojnino osebam, ki so bile istočasno zaposlene v določenih kategorijah javnega sektorja. Upokojenci, ki so bili vzporedno zaposleni v zasebnem sektorju, pa so ostali upravičeni do starostne pokojnine.

Kot prvine presoje sorazmernosti posega države v pritožnikove pravice znotraj njenega polja proste presoje glede znižanja, prekinitve ali ukinitve izplačevanja pokojnin je Veliki senat določil naslednje: »obseg izgube dajatev, obstoj elementa izbire, in obseg izgube sredstev za preživljanje« (*Fábián proti Madžarski* [VS], 2017, § 70). V danem primeru je odločil, da je šlo za začasno prekinitvev izplačevanja pokojnine, da je imel pritožnik izbiro zapustiti službo po zakonodajni spremembi, ter da je njegova plača predstavljala približno polovico povprečne plače na Madžarskem. Pritožnik torej zdaleč ni ostal brez sredstev za preživljanje. Dodati tudi velja, da je pritožnik po prenehanju zaposlitve ponovno začel dobivati pokojnino.

⁴⁸ Zadeva št. 57123/10, sodba z dne 29. 1. 2019.

⁴⁹ Zadeva št. 78117/13., sodba VS z dne 5. 9. 2017.

Glede zatrjevane diskriminacije je Veliki senat odločil, da pritožnik ni dokazal, da je bil kot upokojenec, zaposlen v državni upravi, v relativno podobni situaciji kot upokojenci, ki so bili zaposleni v zasebnem sektorju. Med tema dvema sektorjema so bile pravne in dejanske razlike. Dejstvo je bilo, da je javni uslužbenec prejemal plačo od države, ki je bila neskladna s hkratnim prejetjem starostne pokojnine iz istega vira. Sporna prepoved prejetja pokojnine in plače iz državnega proračuna, sprejeta v sklopu finančne in socialne politike ter politike zaposlovanja, je bila del zakonodajnih ukrepov, katerih namen je bil popraviti finančno nevzdržne elemente pokojninskega sistema tožene države. To ni preprečevalo prejetja pokojnine in plače osebami, zaposlenimi v zasebnem sektorju, katerih plače ni financirala država (v nasprotju z osebami, zaposlenimi v javnem sektorju), temveč zasebni proračuni izven neposrednega nadzora države. ESČP je zaključilo, da 14. člen v povezavi s 1. členom Prvega Protokola ni bil kršen.

V zadevi *Popović in drugi proti Srbiji*, 2020, §§ 75-76 in 78⁵⁰, pa je šlo za razliko v višini invalidskih prejemkov med civilisti in vojaškimi veterani. Civilni paraplegiki, s 100 % stopnjo invalidnosti, so se pritoževali zaradi razlike v višini invalidskih prejemkov med civilisti in vojaškimi veterani. Ne da bi predhodno ugotavljalo, ali sta obe kategoriji v »analognem ali relevantno podobnem položaju«, je ESČP štelo, da je razlika razumno in objektivno utemeljena glede na izvor poškodb. Vojni veterani so jih utrpeli med vojaško službo, ko so bili izpostavljeni višji ravni rizika v opravljanju dolžnosti za državo. Zaradi povečanega rizika je bilo njihove poškodbe težko zavarovati in bi bilo zelo težko oziroma praktično nemogoče iztožiti nadomestilo za poškodbe od povzročiteljev, tj. agentov druge države, ki je sodelovala v vojnem spopadu. Poškodbe civilistov pa niso izvirale iz opravljanja podobnih dolžnosti, temveč predvsem iz nesreč ali dejanj tretjih oseb. Razlika je torej izvirala iz moralnega dolga, ki bi ga lahko imela država do služenja vojnih veteranov. Poleg tega imajo civilisti, ki nimajo dovolj sredstev za življenje, možnost zaprositi za različne socialne dodatke, do katerih vojaški veterani niso upravičeni, tako da bi bila lahko razlika v invalidskih prejemkih manjša, kot so navajali pritožniki. ESČP je zaključilo, da 14. člen v povezavi s 1. členom Prvega Protokola ni bil kršen.

⁵⁰ Zadeva št. 26944/13 in druge, sodba z dne 30. 6. 2020.

Č Odpravljanje napak glede odmere socialnovarstvenih prejemkov

ESČP je obravnavalo tudi več primerov, kjer so posameznikom ukinili izplačevanje pokojnine in socialnovarstvenih prejemkov, potem ko so domače oblasti ugotovile, da je prišlo do napake v odmeri. V zadevi *Moskal proti Poljski*, 2009, §§ 72-76⁵¹, kjer so pritožnici ukinili zgodnjo pokojnino, je ESČP poudarilo pomen socialne pravičnosti ter načela dobrega ravnanja za državo (angl. *good governance*) v zadevah, ki so vitalnega pomena za posameznike, kot so socialnovarstveni prejemki in druge premoženjske pravice. Glede odpravljanja napak to pomeni, da so oblasti upravičene popraviti lastne napake, tudi tiste, storjene iz malomarnosti, vendar morajo pri tem ravnati pravočasno, primerno in dosledno. Če so napako zakrivile oblasti same, brez krivde tretje osebe, je potrebno uporabiti drugačen test sorazmernosti. V okoliščinah primera, ko so pritožnici praktično čez noč ukinili celotno izplačevanje pokojnine, ki je bila edini vir njenih dohodkov, ter upošteva njeno starost in ekonomsko realnost, je ESČP ugotovilo, da je pritožnica nosila pretežno posamično breme.

Sorazmernost posega glede zahtevka za povračilo pomotoma izplačanih zneskov socialne pomoči, ki so predstavljali pritožničin edini prihodek, je ESČP ocenjevalo tudi v zadevi *Čakarević proti Hrvaški*, 2018⁵². Pritožnici je zavod za zaposlovanje odobril prejemanje nadomestila za čas brezposelnosti od 1996 dalje. Leta 2001 je zavod ugotovil, da je pritožnici nadomestilo izplačeval dlje od zakonskega maksimuma 12 mesecev in od pritožnice zahteval, da mu zaradi neupravičene obogatitve vrne približno 2.600 EUR. Domače sodišče je zahtevku pravnomočno ugodilo.

ESČP je ugotovilo, da je imela pritožnica legitimno upravičenje in da se lahko 1. člen Prvega Protokola uporabi. Sama ni z ničemer prispevala, da so bila nadomestila izplačevana še po poteku zakonsko določenega maksimalnega roka; nadomestila je prejemale v dobri veri; upravna odločba ni vsebovala prav nobene navedbe o tem, da je čas prejemanja nadomestila omejen, med potekom zakonskega roka in reakcijo upravnega organa pa je preteklo veliko časa. Ob upoštevanju narave nadomestila, ki naj krije nujne življenjske potrebe, je pritožnica lahko verjela, da je do zneskov upravičena. Čeprav je bilo nadaljnje izplačevanje nadomestila v celoti posledica zmote organa, je bilo pritožnici naloženo, da mora vrniti celoten znesek prejetih

⁵¹ Zadeva št. 10373/05, sodba z dne 15. 9. 2009.

⁵² Zadeva št. 48921/13, sodba z dne 26. 4. 2018.

nadomestil z zamudnimi obrestmi. Ob taki odločitvi državi ni bila naložena nobena odgovornost, država se je v celoti izognila kakršnimkoli posledicam lastne napake, breme pa je bilo v celoti prevajeno na pritožnico.

Pritožnici je bilo ponujeno, da znesek plača v šestih obrokih. Vendar pa je ta vsota za pritožnico pomenila znaten znesek, saj je treba upoštevati, da je bilo nadomestilo njen edini prihodek in da drugega premoženja ni imela. Prejeti znesek mesečnega nadomestila je bil zelo skromen in ga je v celoti porabila za preživetje. Sodišča, ki so svojo odločitev utemeljila na neupravičeni obogatitvi, niso upoštevala pritožničinega zdravstvenega in ekonomskega stanja. Pritožnica je psihiatrični bolnik, nesposobna za delo in dolgotrajno brezposelna. Ni imela bančnega računa, ni prejerala rednega prihodka, bila je brez omembe vrednega premoženja. Tudi če bi ji bilo odobreno obročno plačilo, bi tega ne zmogla brez nevarnosti za lastno preživetje. ESČP je zaključilo, da je zahteva, da pritožnica povrne zneske prejetih nadomestil, ki jih ji je država zaradi lastne napake izplačevala še po poteku zakonskega roka, zanjo predstavljala pretirano posamično breme (*Čakarević proti Hrvaški*, 2018, §§ 82-90).

Do podobnega zaključka je prišlo ESČP v zadevi *Romeva proti Severni Makedoniji*, 2019, §§ 73-78⁵³, kjer so pritožnici retroaktivno odvzeli napačno dodeljeno pokojnino in od nje zahtevali, da vrne zneske izplačane za preteklih sedem let. ESČP je poudarilo, da ni pritožnica ničesar prispevala k napačni oceni glede dodelitve pokojnine, saj so ji domači organi izplačevanje ukinili na podlagi ponovne ocene že predložene dokumentacije. Podobno kot v zadevi *Moskal proti Poljski* je ESČP ugotovilo, da je bila pokojnina pritožničin edini vir dohodka, da so ji jo ukinili praktično čez noč, in da je bila v težki finančni situaciji. Tudi v tem primeru je predstavljala ukinitvev pretirano posamično breme za pritožnico. V vseh treh zadevah, *Moskal proti Poljski*, *Čakarević proti Hrvaški* in *Romeva proti Severni Makedoniji*, je bilo pomembno tudi, da so bile pritožnice v dobri veri.

⁵³ Zadeva št. 32141/10, sodba z dne 12. 12. 2019.

D Zdravstveno varstvo in mirno uživanje premoženja

Pravica do mirnega uživanja premoženja se lahko razteza tudi na posameznikovo zdravstveno varstvo. Glede tega je ilustrativna sodba v zadevi *Fedulov proti Rusiji*,⁵⁴ 2019. Pritožniku so leta 2007 diagnosticirali raka. Imel je pravico do brezplačnih zdravil, ki pa jih je zastoj prejel le enkrat. Ob vseh naslednjih priložnostih so mu v lekarni pojasnili, da brezplačnih zdravil nimajo na zalogi, lahko pa jih kupi kot samoplačnik, kar je pritožnik tudi storil. V pravnih postopkih je zahteval povrnitev stroškov, ki jih je imel z zdravili, a neuspešno. ESČP je sprejelo stališče, da 1. člen Prvega Protokola uporabi ter da je prišlo do kršitve pritožnikove pravice, ki jo ta določba zagotavlja.

E Varčevalni ukrepi

Pri presojanju sorazmernosti posegov v premoženje, vključno z znižanjem pokojnin in drugih socialnovarstvenih prejemkov, pa ESČP je na splošno upoštevalo seveda tudi ekonomsko situacijo v državi pogodbenci. To se je posebej izkazalo pri seriji drastičnih varčevalnih ukrepov (Oette, 2015, str. 669), ki so jih bile države pogodbenice primorane podvzeti po finančni krizi iz leta 2008, in sicer pretežno v okviru Evropske Unije.

ESČP je na splošno sprejelo, da so bili varčevalni ukrepi sprejeti kot odziv na finančno krizo v javnem interesu, da so bili začasni, da so tvorili del širšega ekonomskega programa kakor tudi da niso ogrozili preživetja posameznikov. Kot primer lahko navedemo zadevo *Koufaki in Adedy proti Grčiji* (odl.), 2013, §§ 20 in 46⁵⁵, kjer je ESČP sprejelo stališče, da je bilo znižanje plač in socialnih dodatkov v javnem sektorju v dani situaciji sprejemljivo. Podobno je ESČP odločilo v zadevi *Frimu in drugi proti Romuniji* (odl.), 2012, § 42⁵⁶, kjer je šlo za znižanje pokojnin v javnem sektorju z namenom usklajevanja različnih režimov za celih 70 odstotkov, ter v zadevi *Da Conceição Mateus and Santos Januário proti Portugalski* (odl.), 2013, § 29⁵⁷, kjer so se pritožniki pritoževali glede posledic znižanja počitniških prejemkov na njihovo finančno situacijo in življenjske pogoje.

⁵⁴ Zadeva št. 53068/08, sodba z dne 8. 10. 2019.

⁵⁵ Zadeva št. 57665/12 in druge, odločitev z dne 7. 5. 2013.

⁵⁶ Zadeva št. 45312/11 in druge, odločitev z dne 7. 2. 2012.

⁵⁷ Zadeva št. 62235/12 in druge, odločitev z dne 8. 10. 2013.

7 Zaključek

Navzlic odsotnosti izrecne omembe socialnih pravic v besedilu Konvencije in njenih Protokolov, je ESČP s pomočjo interpretativnih orodij in tehnik, ki so vtkana v sodno prakso, pokazalo veliko posluha za socialno razsežnost. Od sedemdesetih let preteklega stoletja dalje je ESČP s sodbo *Airey proti Irski* premostilo⁵⁸ doktrinarno razliko med državljanskimi in političnimi pravicami na eni strani ter ekonomskimi in socialnimi pravicami na drugi strani, vzpostavljeno po drugi svetovi vojni. Zanimivo je, da je o razvoju sodne prakse s socialnega področja prejšnje Sodišče večkrat odločalo v plenarni sestavi in sedanje v sestavi Velikega senata, kar priča o pomembnosti teh vprašanj v zvezi z razlago ali uporabo Konvencije (43. člen Konvencije).

Na področju jedrnih človekovih pravic iz 2. in 3. člena Konvencije sodna praksa od odločitev *Pančenko proti Latviji*, *Larioshina proti Rusiji* in *Budina proti Rusiji* dopušča, da bi težki življenjski pogoji lahko dosegli minimalni prag resnosti zaradi »popolne nezadostnosti«⁵⁸ finančne pomoči države, ki bi sprožila uporabo teh členov. Na socialnem področju zaenkrat ta prag ni bil dosežen. Veliki Senat pa je v migrantskem kontekstu ugotovil, da je bil kršen 3. člen, ko je šlo za ranljivega posameznika, praktično brez kakršnikoli sredstev za preživljanje (*M.S.S. proti Belgiji in Grčiji* [VS], §§ 251 in 253).

Proaktivni jurisprudenčni odnos je bil zelo pomemben za širitev obsega socialnih pravic, tako glede vsebinskih kot postopkovnih garancij. V osemdesetih letih preteklega stoletja je ESČP na področju 6. člena Konvencije v pojem »civilnih pravic«⁵⁸ vključilo tudi prispevne socialnovarstvene zahtevke. Postopno zabisovanje meje med javnimi in zasebnimi shemami je odprlo vrata za vključitev široke palete socialnovarstvenih zahtevkov. Preboj na področju 1. člena Prvega Protokola je bil dosežen z odločitvijo Velikega senata v zadevi *Stec in drugi proti Združenemu kraljestvu*, saj za uporabo tega člena ni več potrebno delati razlike med prispevnimi in neprispelnimi dajatvami.

⁵⁸ Glej tudi Thornton (2014, str. 227).

Navedeno je pomembno tudi z vidika prepovedi diskriminacije po 14. členu v povezavi z vsebinskimi konvencijskimi pravicami, vključno z 8. členom Konvencije. Sodišče je na tej podlagi ugotovilo več kršitev Konvencije, kjer so pritožniki izpolnjevali vsa druga zakonska merila za dodelitev socialnovarstvenih prejemkov. Iz splošne sodne prakse, ki je bila razširjena na socialno področje izhaja, da je diskriminacija na podlagi spola, državljanstva oziroma narodnosti, ali npr. rojstva, zelo težko utemeljiva, navkljub širokemu polju proste presoje na ekonomskem in socialnem področju. Države pa imajo večjo diskrecijsko pravico glede razlikovanja med zasebnimi in javnimi pokojninskimi shemami, definicijo kategorij upravičencev ipd. Do nadaljnjega razvoja sodne presoje prihaja tudi v okviru 1. člena 12. Protokola, ki vsebuje samostojno prepoved diskriminacije.

Veliki senat je imel priložnost v več vodilnih zadevah s socialnovarstvenega področja po 1. členu Prvega Protokola (*Stec in drugi proti Združenemu kraljestvu, Bélané Nagy proti Madžarski in Fábíán proti Madžarski*) izoblikovati teste, v skladu s katerimi se presoja poseg v pritožnikovo premoženje ter skladnost s prepovedjo diskriminacije. V primeru popolne ukinitve socialnovarstvenih dajatev, ki je bila sicer v skladu z domačim zakonom, je Veliki Senat v zadevi *Bélané Nagy proti Madžarski* ugotovil, da je bil poseg v pritožnično premoženje nesorazmeren, upošteva tudi njen socialni položaj (Leijten, 2018, op. cit, str. 289). V zadevi *Fábíán proti Madžarski* je določil naslednje prvine presoje sorazmernosti: obseg izgube dajatev, obstoj elementa izbire, in obseg izgube sredstev za preživljanje. Morda bodo prav ti elementi v prihodnje navdihovali ESČP na socialnem področju po 2. in 3. členu.

Iz prispevka je razvidno, da se lahko ESČP s pomočjo celostnega pristopa učinkovito odziva na družbene spremembe tudi na socialnem področju, kar se je izkazalo tudi pri vključitvi držav srednje in vzhodne Evrope v konvencijski sistem, od začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja dalje⁵⁹, v finančni krizi l. 2008 (Tulkens, 2015)⁶⁰ ter nenazadnje v razmerah pandemije Covid-19. Istočasno je iz sodne prakse razviden tudi posluš za socialni, in s tem finančni položaj pritožnikov. Poudariti velja tudi nenehno iskanje ravnovesja med obveznostmi države in pravicami posameznikov, v luči presoje stvarnih okoliščin.

⁵⁹ Glej na primer *Jahn in drugi proti Nemčiji*, št. 46720/99 in druge, sodba VS z dne 30.6. 2005, *Hutten-Czapaska proti Poljski*, št. 35014/97, sodba VS z dne 19.6. 2006, in *Berger-Krall in drugi proti Sloveniji*, št. 14717/04, 12.6. 2014.

⁶⁰ Tulkens, Françoise, nekdanja sodnica ESČP.

Sodna praksa ESČP

- Airey proti Irski*, št. 6289/73, sodba z dne 9. 10. 1979, Serija A št. 41
Aleksić proti Sloveniji, št. 57123/10, sodba z dne 29.1. 2019
Andrejeva proti Latviji, št. 55707/00, sodba VS z dne 18. 2. 2009
Andrle proti Češki republiki, št. 6268/08, sodba z dne 17.2. 2011
Béláné Nagy proti Madžarski, št. 53080/13, sodba VS z dne 13.12. 2016
Berger-Krall in drugi proti Sloveniji, št. 14717/04, sodba z dne 12.6. 2014
Bronionski proti Poljski, št. 31443/96, sodba VS z dne 22.6. 2004
Bouyid proti Belgiji, št. 23380/09, sodba VS z dne 28.9. 2015
Budina proti Rusiji, št. 45603/05, odločitev z dne 18.6. 2009
Calvelli in Ciglio proti Italiji, št. 32967/96, sodba VS z dne 17.1. 2002
Čakarević proti Hrvaški, št. 48921/13, sodba z dne 26.4. 2018
Cindrić in Bešlić proti Hrvaški, št. 72152/13, sodba z dne 6.9. 2016
Čiper proti Tručiji, št. 25781/94, sodba VS z dne 10.5. 2001
Da Conceição Mateus and Santos Januário proti Portugalski, št. 62235/12 in druge, odločitev z dne 8.10. 2013
Deumeland proti Nemčiji, št. 9384/81, sodba z dne 29.5. 1986, Serija A št. 100
Fábián proti Madžarski, št. 78117/13, sodba VS z dne 5.9. 2017
Feldbrugge proti Nizozemski, št. 8562/79, sodba z dne 29.5. 1986, Serija A št. 99
Frimu in drugi proti Romuniji, št. 45312/11 in druge, odločitev z dne 7.2. 2012
G. proti Avstriji, št. 10094/82, odločitev Komisije z dne 14.5. 1984
Gaygusuz proti Avstriji, št. 17371/90, sodba z dne 16.9. 1996
Golder proti Združenemu kraljestvu, št. 4451/70, sodba plenarnega Sodišča z dne 21. 2. 1975, Serija A št. 18
Hudorovič in drugi proti Sloveniji, št. 24816/14 in 25140/14, sodba z dne 10. 3. 2020
Hutten-Czapka proti Poljski, št. 35014/97, sodba VS z dne 19.6. 2006
Jahn in drugi proti Nemčiji, št. 46720/99 in druge, sodba VS z dne 30.6. 2005
Konstantin Markin proti Rusiji, št. 30078/06, sodba VS z dne 22.3.2012
Kopecký proti Slovaški, št. 44912/98, sodba VS z dne 28.9. 2004
Korošec proti Sloveniji, št. 77212/12, sodba z dne 8.10. 2015
Koua Poirrez proti Franciji, št. 40892/98, sodba z dne 30.9. 2003
Koufaki in Adedy proti Grčiji, št. 57665/12 in druge, odločitev z dne 7.5. 2013
Krajnc proti Sloveniji, št. 38775/14, sodba z dne 31.10. 2017
Lacatus proti Švici, št. 14065/15, sodba z dne 19. 1. 2021
Larioshina proti Rusiji, št. 56869/00, odločitev z dne 23.4. 2002
Lopes de Sousa Fernandes proti Portugalski, št. 56080/13, sodba VS z dne 19.12. 2017
McCann in drugi proti Združenemu Kraljestvu, št. 18984/91, sodba VS z dne 27.9. 1995, Serija A. št. 324
Moskal proti Poljski, št. 10373/05, sodba z dne 15.9. 2009
M.S.S. proti Belgiji in Grčiji, št. 30696/09, sodba VS z dne 21.1.2011
Müller proti Avstriji, št. 6849/72, odločitev Komisije z dne 16.12. 1974
Muršić proti Hrvaški, št. 7334/13, sodba VS z dne 20.10. 2016
Negovanović in drugi proti Srbiji, št. 29907/16 in druge, sodba z dne 25.1. 2022
Nitecki proti Poljski, št. 65653/01, odločitev z dne 21. 3. 2002
Opuz proti Turčiji, št. 33401/02, sodba z dne 9.6. 2009
Pančenko proti Latviji, št. 40772/98 odločitev z dne 21.10. 1999
Panaitecu proti Romuniji, št. 30909/06, sodba z dne 10.4. 2012
Predojević in drugi, št. 43445/98 in druge, odločitev Sodišča z dne 7.6. 2001
Popović in drugi proti Srbiji, št. 26944/13 in drugi, sodba z dne 30.6. 2020
Ribač proti Sloveniji, št. 57101/10, sodba z dne 5.12. 2017
Romeva proti Severni Makedoniji, št. 32141/10, sodba z dne 12.12. 2019
Savickis in drugi proti Latviji, št. 49270/11 in druge
Schuler-Zraggen proti Švici, št. 14518/89, sodba z dne 24. 6. 1993, Serija A št. 263

Steć in drugi proti Združenemu kraljestvu, št. 65731/01 and 65900/01, odločitev VS z dne 6.7. 2005
Šaltinyté proti Litvi, št. 32934/19, sodba z dne 26.10. 2021
Šeiko proti Litvi, št. 6268/08, sodba z dne 11.2. 2011
Šilih v. Slovenia, št. 71463/01, sodba VS z dne 9. 4. 2009
Tričković proti Sloveniji, št. 39914/98, odločitev Komisije z dne 27.5. 1998, in sodba Sodišča z dne 12.6. 2001
Tyrer proti Združenemu kraljestvu, št.5856/72, sodba z dne 25. 4. 1978, Serija A št. 26

Literatura

- Brezovar, N. (2021). *Ustavno načelo socialne države*. Ljubljana: Lexpera, GV Založba.
- Cassese, A. (1991). Can the Notion of Inhuman and Degrading Treatment Be Applied to Socio-Economic Conditions, *European Journal of International Law*, 2(2), 141-145. doi: 10.1093/oxfordjournals.ejil.a035789.
- Koch, I. E. (2009). *Human Rights as Indivisible Rights, The Protection of Socio-Economic Demands under the European Convention on Human Rights*. Martinus Nijhoff Publishers (str. 179-208).
- Kresal, B. (2011). Komentar Ustave Republike Slovenije, Človekove pravice in temeljne svoboščine, 50. člen, 2011.
- Leijten, I. (2018). *Core Socio-Economic Rights in the Case-Law of the ECHR* (str. 251). Cambridge University Press.
- Lavrysen, L. (2015). Strengthening the Protection of Human Rights of Persons Living in Poverty under the ECHR, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 33(3), 293-325. doi: 32510.1177/016934411503300303.
- O'Conneide, C. (2008). A Modest Proposal: Destitution, State Responsibility and the European Convention on Human Rights. *Human Rights Law Review*, 8(5), 583-605.
- Oette, L. (2015). Austerity and the Limits of Policy-Induced Suffering: What Role for the Prohibition of Torture and Other Ill-Treatment. *Human Rights Law Review*, 15(4), 669-694. doi: 10.1093/hrlr/ngv023.
- Palmer, E. (2009). Protecting Socio-Economic Rights Through the European Convention on Human Rights: Trends and Developments in the European Court of Human Rights. *Erasmus Law Review*, 2(4), 397-425.
- Pouikli, K. (2020). From a Beacon of Hope to a Question Mark: Right to Clean Water and Sanitation across Europe in the Wake of the ECHR Judgment *Hudorović and Others v. Slovenia*. *Journal for European Environmental & Planning Law*, 17(3), 351-365. doi: 10.1163/18760104-01703007.
- Thornton, L. (2014). The European Convention on Human Rights: a socio-economic rights charter? V: S. Egan, L. Thornton in J. Walsh (ur.), *Ireland and the European Convention on Human Rights: 60 years and Beyond* (str. 227-256). Bloomsbury.
- Tulkens, F. in De Schutter, O. (ur.) (2013). La Convention européenne des droits de l'homme et la crise économique, La question de pauvreté. *Journal européen des droits de l'homme = European journal of human rights*, (1), 8-20.
- Tulkens, F. (8. 7. 2015). The contribution of the ECHR to the poverty issue in times of crisis, *EJTN*.
- Warbrick, C. (2006). *Economic and Social Interests and the European Convention on Human Rights, Economic, Social, and Cultural Rights in Action* (str. 241-256). Oxford University Press.
- Zidar Al-Mutairi, K. (2018). Kdaj in kako Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic varuje t.i. socialne pravice, *Pravosodni bilten*, (1), 25-37.